

Aktív állampolgárság az iskolában és azon túl

A kutatási eredmények összefoglalása – munkaanyag

Kurt Lewin Alapítvány

2012. július

Köszönetnyilvánítás:

A kutatásban való részvételükért köszönettel tartozunk: Bánkúti Annának, Benke Virágnak, Héra Gábornak, Keresztényi Ádámnak, Kovács Mihálynak, Makács Katalinnak és Rácz Attilának.

A fejlesztő programok Illés Márton, Kende Judit, Mocsári Judit, Szabó Angéla, és Szemán Dénes munkájának köszönhetően valósultak meg.

A projekt Széger Katalin vezetésével zajlott le, a kutatási eredményeket Kiss Julianna összegezte.

A program lebonyolítását a Kurt Lewin Alapítvány munkatársai valamint a résztvevő iskolák diákjai és pedagógusai segítették, akiknek ezúton köszönjük közreműködésüket.

Készült a Nyílt Társadalom Alapítványok támogatásával.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	5
Módszertan	8
1. A diákok és az aktív állampolgárság	10
1.1. Szociodemográfiai jellemzők.....	10
1.2. A diákok elégedettsége, mindennapi szokásai, társas kapcsolatai, jövőre vonatkozó tervei.....	13
1.3. Demokrácia, politika, társadalom – ismeretek, aktivitás és vélemények	16
1.3.1. Ismeretek és ismeretszerzési formák	16
1.3.2. Személyes állampolgári aktivitás.....	19
1.3.3. Vélemények, attitűdök	22
1.4. Az iskola	28
1.4.1. Iskolai eredmények.....	28
1.4.2. Az iskolával kapcsolatos ismeretek és részvétel.....	29
1.4.3. Az iskolával kapcsolatos vélekedések.....	31
2. A pedagógusok és az aktív állampolgárság	35
2.1. Demokrácia, politika, társadalom	35
2.2. Az iskola	39
2.2.1. Munkavégzés.....	39
2.2.2. Az iskolával kapcsolatos vélekedések.....	39
3. Az egyes iskolák és az aktív állampolgárság	44
3.1. AG (egyházi fenntartású gimnázium) eredményei.....	44
3.1.1. Általános társadalommal, politikával kapcsolatos állítások.....	44
3.1.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága.....	45
3.1.3. Iskolával kapcsolatos állítások.....	47
3.1.4. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága	48
3.2. BG (állami/önkormányzati fenntartású gimnázium) eredményei.....	49
3.2.1. Általános, társadalommal, politikával kapcsolatos állítások	49
3.2.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága.....	50
3.2.3. Iskolával kapcsolatos állítások.....	52
3.2.3. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága	53
3.3. CSZ (szakképző iskola) eredményei	54

3.3.1. Általános, társadalommal, politikával kapcsolatos állítások	54
3.3.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága	55
3.3.3. Iskolával kapcsolatos állítások	57
3.3.4. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága	58
4. A Kurt Lewin Alapítvány programjainak tapasztalatai	59
4.1. Kezdeti vágyak, elvárások és program végi beszámolók	59
4.2. Az értékelő lapok eredményei	62
4.3. A programokon résztvettek attitűdjei, vélekedései	65
4.4. A diákprogramok értékelése az iskola végzős diákjai által – a második kérdőív eredményei	66
Összegzés	67
Irodalomjegyzék	74
Melléklet - Táblázatok	75

Bevezetés

A Kurt Lewin Alapítvány 2011 tavaszától egy éven keresztül komplex kutatási és oktatási programot végzett négy kelet-magyarországi középiskolában. Programunk során az iskola – mint szervezeti-működési környezet – hatását vizsgáltuk az iskolapolgárok és elsősorban a diákok aktív állampolgárságára vonatkozóan. Jelen tanulmány a program tapasztalatait foglalja össze.

Az állampolgárság fogalma az évek során jelentős mértékben módosult. Ma már nem csupán jogi státuszt jelent, hanem egyfajta dinamikus cselekvőkészséget is implikál. A koncepcióban továbbra is fontos elem a politikai érdeklődés, a választásokon való részvétel vagy a demokratikus tiltakozó tevékenység; azonban a hagyományosabb formák mellett már olyan új elemek is részét képezik, mint a társadalmi felelősségvállalás, vállalkozókészség, környezettudatosság, önkéntesség vagy a civil társadalom életében való tevékeny részvétel. A kutatásunk középpontjában lévő aktív állampolgárság fogalmát az Aktív Állampolgárság Alapítvány tanulmánya alapján a következőképpen definiálhatjuk:

Az [...] aktív állampolgárság fogalom három jellemzővel definiálható: aktív, tehát az ismeretek, készségek, értékek és attitűdök konkrét magatartásformákban öltönek testet. A fogalom továbbá felelős, vagyis nemcsak a jogaival, hanem a kötelességeivel is tisztában lévő, a társadalom többi tagjával szolidáris állampolgárt feltételez. A koncepció továbbá demokratikus – a demokrácia keretein belül értelmezhető értékrendszert követő – állampolgári viselkedést feltételez, amelybe semmilyen kirekesztő, illetve törvénybe ütköző magatartás nem fér bele.¹

A fenti koncepció alapján tehát az állampolgárok (1) aktív, (2) felelős és (3) demokratikus módon jelennek meg a társadalomban.

Az aktív állampolgárság kérdése az iskolai nevelés és oktatás területén is megjelenik. Az iskola szerepének relevanciáját mutatja, hogy az Európai Unió az oktatás számára kulcskompetenciaként határozza meg a szociális és állampolgári kompetenciát, illetve a kezdeményezőképeséget és a vállalkozókészséget is, melyek az aktív állampolgárság részének tekinthetők.² Magyarországon továbbá az új Nemzeti Alaptanterv is fejlesztési területként határozza meg az aktív állampolgárságra, demokráciára nevelést.³

Az aktív állampolgárságra nevelés fontosságának hangsúlyozása ellenére azonban jelenleg Magyarországon az aktivitás, felelősségvállalás és demokratikus értékek erősödése nem jellemző. Éppen ellenkezőleg: korábbi kutatásokból kiderül, hogy a magyar társadalmat a következő attitűd és érték-mintázatok mentén írhatjuk le:

¹ Gáti Annamária (2010): „Alattvalók vagy polgárok lesznek?” A fiatalok aktív állampolgársági készségei Magyarországon nemzetközi összehasonlításban – Másodelemzés nemzetközi adatbázisok és szakirodalom alapján, Aktív állampolgárság Alapítvány, elérhető: <http://www.aktivpolgar.hu>, 5.o.

² Lásd: Az Európai Közösségek Bizottsága (2009): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók bizottságának - Kulcskompetenciák a változó világban, elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0640:FIN:HU:PDF>, 3.o.

³ Nemzeti Alaptanterv 2012, elérhető: http://dokumentumtar.ofi.hu/index_NAT_ember_es_tarsadalom.html, 81.o.

(1) az alkotmányos intézményekkel es a rendszerrel szembeni elégedetlenség, (2) a „politikus-unalom” es az újdonság iránti vagy, (3) az EU-szkepticizmus es az EU-unalom, (4) a politikai rendszer jobbra tolódása, (5) a „tekintélyvákuum”és az erősödő tekintélyelvűség, (6) a közbiztonsággal való elégedetlenség, (7) a krónikus pesszimizmus, (8) a társadalmi bizalom alacsony szintje, (9) az előítéletesség, (10) az összeesküvés-elméleti gondolkodás.⁴

A teljes lakosságot jellemző attitűdök es értékek jelen tanulmány fókuszában lévő fiatalok esetében is mérvadónak tekinthetők. „*A fiatalok körében állandósulni látszik a politikából való kiábrándultság, ami bizalomhiányban, érdeklődéshiányban, a cselekvőképesség érzetének hiányában, valamint cselekvéshiányban manifesztálódik.*”⁵ A politika iránti érdeklődés es az aktív részvétel tehát nem jellemző a mai fiatalokra.

Az aktív állampolgárság részét képező civil társadalmi részvétel terén is hiányosságok jellemzik a fiatal korosztályt. E téren nemzetközi adatok szerint „*a fiataloknak csak kis hányada vesz részt mind a hagyományos politikai részvételi formákban, mind az új típusú civil szervezeti tevékenységekben. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a fiataloknak van igénye arra, hogy véleményüket elmondják, es hogy részt vegyenek a döntésekben.*”⁶

A magyar fiatalokra jellemző továbbá, hogy „*nem képesek a demokrácia lényegének megragadására*”.⁷ Bár többnyire fontosnak tartják a demokráciát, ennek ellenére elfogadják a vezérelvet es az erőszakelvet. Eszerint egymásnak ellentmondó értékek jelennek meg vélekedéseikben.

A politikából való kiábrándultság, a bizalomvesztés, az érdeklődéshiány, cselekvéshiány, valamint a fogalmi zavarok mellett szintén aggasztó tendencia a szélsőjobb térnyerése Magyarországon. A szélsőséges nézeteket képviselő Jobbikra ugyanis 2010-ben a magyar választók 16,7 százaléka adta szavazatát, a Jobbik törzsszavazói között pedig kifejezetten felülreprezentáltak a fiatalok.⁸

A magyar fiatalok körében tapasztalható fenti tendenciák ellenére ugyanakkor igény lenne arra, hogy az állampolgársághoz, demokráciához kapcsolódó kérdésekkel többet foglalkozzanak, illetve hogy aktívabban töltsék idejüket. A diákok az iskola szerepét fontosnak tartják az aktív állampolgárrá válásban: „*A fiatalok több mint háromnegyede szerint fontos lenne az iskolában megvalósuló állampolgári nevelés, 60 százalékuk pedig a civil szervezetek aktivizáló szerepét is fontosnak tekinti.*”⁹

Az iskola valóban a szocializáció egyik elsődleges szereplőjének tekinthető, a politikai, állampolgári szocializáció esetében is. Ez akkor is tény, „*amikor szándékában is áll ilyenként fellépni, es akkor is, amikor tagadja, vagy el akarja háritani magától ezt a szerepét.*”¹⁰ Jelenleg

⁴Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter (2009): *Láttelelet 2009 - Kutatási összefoglaló a magyar szélsőjobboldal megerősödésének okairól*, Magyar Antirasszista Alapítvány, elérhető: http://maraalapitvany.hu/upload/lattelelet_2009.pdf, 6. o

⁵Gáti Annamária (2010), 4.o.

⁶Uo, 4.o.

⁷Uo, 5.o.

⁸Ennek kifejtését, lásd az 1.1.3.2. fejezetben.

⁹Gáti Annamária (2010), 4.o.

¹⁰Csákó Mihály (2007): *Demokráciára nevelés az iskolában*, kézirat, 2.o.

azonban a magyar oktatási rendszerre inkább a háritás jellemző. Nem segíti elő a diákok kreatív gondolkodását, a vélemények kifejezését, a vitákban való aktív részvételt, nem biztosítja a társadalommal kapcsolatos ismeretek elsajátítását; így nem ruházza fel őket az aktív állampolgársághoz szükséges kompetenciákkal.

Összegezve elmondhatjuk, hogy bár az aktivitásra, felelősségre és demokratikus értékekre épülő állampolgárság fontosságát mind az európai, mind a magyar oktatáspolitikai elismeri; társadalmunk – illetve kifejezetten a fiatalok – kapcsolódó attitűdjei nem e fogalom gyakorlatban történő megerősödését jelzik. A Kurt Lewin Alapítvány, amely céljait tekintve a személyes felelősségvállaláson és együttműködésen alapuló demokratikus társadalom megerősödését szolgálja, ezért dolgozta ki programját, melyben az iskola hatását vizsgálta az aktív állampolgárságra vonatkozóan. Programunkban egyrészt kiválasztott középiskolákban mértük fel a témával kapcsolatban fennálló helyzetet, másrészt pedig különböző fejlesztő tevékenységek segítségével kívántunk változást elérni az iskolapolgárok ismereteiben, vélekedéseiben, attitűdjeiben. Jelen összefoglaló tanulmány e vállalkozás dokumentációját tartalmazza.

Módszertan

Programunk négy kelet-magyarországi iskolában zajlott. Az iskolák között szerepelt két gimnázium - egy egyházi valamint egy önkormányzati/állami fenntartású iskola -, valamint két szakképző iskola, melyek közül az egyik egy a fogyatékkal élő, sérült fiatalok speciális képzését felvállaló intézmény.¹¹ Projektünkben kutatási és fejlesztési elemek épültek egymásra.

Elsőként 2011 tavaszán – illetve egy iskola esetében 2011 őszén – kérdőíves,¹² interjúk valamint résztvevő megfigyelési módszereken alapuló kutatást végeztünk a négy oktatási intézménybe járó 11.-es (illetve az őszi adatfelvétel során értelemszerűen 12.-es) diákok, az őket tanító pedagógusok valamint egyéb, az iskolában dolgozó munkatársak körében.¹³ Kutatásunk eme első, igény- és helyzetfelmérő fázisában az aktív állampolgársággal, demokratikus értékekkel, társadalmi és iskolai témákkal kapcsolatos ismereteket és vélekedéseket jártuk körbe.¹⁴

Az adatfelvételt követően, a kutatási eredményekből valamint megelőző tapasztalatokból kiindulva az Alapítvány munkatársai az adott intézmények számára komplex programot dolgoztak ki: diákprogramok és pedagógus-képzések segítségével kívántak az iskolapolgárokkal együtt az aktív állampolgárság kérdéseivel foglalkozni.

A fejlesztő szakaszban zajló eseményeket szintén kutatási módszerek segítségével vizsgáltuk – a pedagógus-képzések esetében a trénerek által kitöltött megfigyelési lapok; míg a diákprogramok esetében a trénerek megfigyelési lapjai mellett a diákok által kitöltött értékelő lapok, továbbá a programok kezdetén és befejezésekor bizonyos közös témakörök megvitatása révén összegeztük a foglalkozások tapasztalatait. Az újabb kutatási elemek bevezetésére azért került sor, mert felismertük, hogy a kutatási fázisokban hangsúlyos kérdőíves adatfelvétel kizárólagos alkalmazása révén fontos információk nem kerülnének felszínre.

A fejlesztő programok befejeztével került sor a kutatást lezáró második adatfelvételre, melynek során már kizárólag az első fázisban is vizsgált diákokat kértük meg egy kis mértékben, a tapasztalatok alapján módosított kérdőív kitöltésére. A megismételt adatfelvétel segítségével azt kívántuk megvizsgálni, hogy az első lekérdezés óta történt-e változás a diákok ismereteit, véleményeit illetően.

¹¹ Jelen elemzésünkben a fogyatékkal élő, sérült gyermekeket oktató iskola diákjainak és pedagógusainak kérdőíveit nem használjuk fel, a kvantitatív adatfelvételt ugyanis az intézménybe járó diákok véleményének megismerésére a témakörben nem tekintettük kifejezetten alkalmasnak. Kutatásunk számára azonban ez az intézmény is fontos adatokat biztosított, mind az első adatfelvétel során készített interjúk, mind a fejlesztési szakasz kutatási elemei által.

¹² Az alkalmazott kérdőívben korábbi, hasonló témákat feldolgozó kutatások kérdőíveinek kérdéseit is felhasználtuk, így Csákó Mihály Iskola és társadalom c. 2005-ös és 2008-as kutatása, az Oktatási Jogok Állampolgári Biztosának Iskolai veszélyek c. kutatása, valamint a Kurt Lewin Alapítvány korábbi kutatásainak kérdőíveiből emeltünk át kérdéseket.

¹³ Az első adatfelvétel során minden iskolában a teljes 2012-ben végzős évfolyam és a tanári gárda kérdőíveket töltött ki, interjúkat pedig iskolánként 5 diákkal, 5 pedagógussal és 3 egyéb iskolai dolgozóval készítettünk. Jelen tanulmányban az interjúk és a résztvevő megfigyelések eredményeit nem összegezzük.

¹⁴ Fontos leszögezni, hogy mivel az egyes iskolákban a kérdés időpontja nem volt ugyanaz – az egyik iskolában a nyári szünet után került rá sor - az időközben eltelt időszak némileg befolyásolhatta a diákok vélekedéseit illetve ismereteit. Az iskolák összehasonlítását ezért ilyen fenntartásokkal kell értelmezni.

A kutatás második fázisára minden egyes iskolában a fejlesztő szakasz programjait – pedagógusképzések, diákprogramok – befejezését követően került sor, 2011 decemberétől 2012 februárjáig tartó időintervallumban.

Jelen, összefoglaló tanulmányunkban elsőként a kérdőívek eredményeire támaszkodva vázoljuk fel a vizsgált iskolákban tapasztalható helyzetképet az aktív állampolgárság szempontjából. Ezt követően az alapítvány fejlesztő tevékenységeinek tapasztalatait foglaljuk össze.

Az iskolákat a tanulmányban a következőképpen jelöljük:

- AG: egyházi fenntartású gimnázium;
- BG: állami/önkormányzati fenntartású gimnázium;
- CSZ: általános szakképző iskola;
- DSZ: speciális, sérült fiatalok képzését felvállaló szakképző iskola.

1. A diákok és az aktív állampolgárság

Jelen fejezetben az aktív állampolgárság helyzetét vizsgáljuk az iskolákba járó diákok körében, három iskola eredményeit hasonlítva össze. A következő témák mentén összegezzük a kérdőívekből kinyert információkat: szociodemográfiai adatok; mindennapi szokások; társas kapcsolatok; jövőre vonatkozó tervek; demokráciával, politikával és társadalommal kapcsolatos ismeretszerzési szokások, ismeretek és vélemények; valamint az iskolával – és ezen belül is az iskolai demokráciával – kapcsolatos ismeretek és vélekedések.¹⁵

Az iskolákat tekintve az első lekérdezés során összesen 321 db, a diákok által kitöltött kérdőívet elemzünk (AG – 127 db, BG - 150 db, CSZ – 44 db). A második lekérdezés során ennél némileg kevesebb kérdőívet, összesen 298 db-ot (AG – 126 db, BG – 132 db, CSZ - 38 db) töltöttek ki a három iskola diákjai.

1.1. Szociodemográfiai jellemzők

A vizsgált kelet-magyarországi iskolák hátrányos helyzetű területen találhatóak: társadalmi-gazdasági leszakadás; alacsony foglalkoztatottsági, jövedelmi és képzettségi szint jellemzi az őket körülvevő környezetet. Emellett magas gyermekszegénységi szint, az országostól elmaradó – bár növekvő – születéskor várható átlagos élettartam, jelentős elvándorlás és népességszám-csökkenés tapasztalható. A környéken a fiatalok iskolai végzettsége tartósan alacsony, a középiskolai és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya messze elmarad az országos átlagtól, magas a szakiskolákban tanulók aránya, nagy a lemorzsolódás veszélye és a hátrányos helyzetű gyermekek száma. A következőkben bemutatott szociodemográfiai jellemzőket ebben a kontextusban szükséges értelmezni.

Nem: A három iskola diákjai közül összesen 321 fő töltött ki a kutatás kérdőívét: 161 fiú (50,2 százalék) és 160 lány (49,8 százalék). CSZ diákjai, tehát a szakképző iskolába járók között nagyobb arányban fordulnak elő fiúk, mint a gimnazisták esetében.

1. táblázat: Nemek aránya (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
fiú	51,2	44,7	65,9	50,2
lány	48,8	55,3	34,1	49,8

Kor: Az összes érvényes válaszadó 57,4 százaléka 1993-as születésű (tehát a kutatás időpontjában 18-19 éves volt). Azonban míg AG és BG diákjainak döntő többsége 1993-ban vagy 1994-ben született; addig CSZ iskolába járók több mint fele 1992-ben, vagy az előtt született. A szakképző iskola diákjai eszerint átlagosan idősebbek, mint a gimnazista válaszadók.

¹⁵ A diákok esetében azt is vizsgáljuk, hogy előfordult-e jelentős mértékű változás a második lekérdezés eredményei szerint az első kérdőívezéshez képest az egyes kérdésekre adott válaszokban (melyre az alapítvány által végzett programok is hatással lehettek).

A szülők iskolai végzettsége: A szülők esetében a férfiak nagyobb arányban végeztek szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát (férfiak: 49,8%, nők: 29,0%), a nők körében a főiskolai, egyetemi végzettségük jelennek meg magasabb arányban (férfiak: 34,9%, nők: 43,8%). Az egyes iskolák között jelentős különbségeket tapasztalunk, a szakképző iskolába járó diákok szüleinek iskolai végzettsége ugyanis alacsonyabbnak tekinthető. A gimnáziumokban a szakmunkásképző vagy szakközépiskola mellett nagyobb arányban fordulnak elő főiskolát, egyetemet végzett anyák és apák is.

2. táblázat: Édesapa/nevelőapa legmagasabb iskolai végzettsége (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
8 osztály	0,9	0,0	17,6	2,4
szakmunkás képző	20,5	21,3	50,0	24,4
szakközépiskola	29,9	23,5	17,6	25,4
gimnázium	9,4	3,7	5,9	6,3
technikum	8,5	5,9	2,9	6,6
főiskola	16,2	13,2	5,9	13,6
egyetem	14,5	32,4	0,0	21,3

3. táblázat: Édesanya/nevelőanya legmagasabb iskolai végzettsége

	AG	BG	CSZ	Összesen
kevesebb, mint 8 osztály	0,8	0,0	2,8	0,7
8 osztály	2,5	3,5	30,6	6,4
szakmunkásképző	6,7	11,3	30,6	11,8
szakközépiskola	16,8	16,2	22,2	17,2
gimnázium	26,1	16,9	5,6	19,2
technikum	0,0	2,1	0,0	1,0
főiskola	32,8	31,0	5,6	28,6
egyetem	14,3	19,0	2,8	15,2

A szülők foglalkoztatása: Összesen a diákok 88,4 százalékának dolgozik az apja, az anyák esetében ez a szám 85,3 százalék. Megfigyelhető, hogy CSZ diákok esetében mind az apa, mind az anya részéről kevesebben dolgoznak (az anyák esetében kifejezetten magas a különbség).

4. táblázat: Dolgozik-e édesapád? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
igen	94,0	85,7	80,0	88,4
nem	6,0	14,3	20,0	11,6

5. táblázat: Dolgozik-e édesanyád? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
igen	92,7	86,6	52,9	85,3
nem	7,3	13,4	47,1	14,7

Anyagi helyzet: Az anyagi, jövedelmi helyzet *szubjektív megítélése* a diákok esetében **többnyire pozitív**.¹⁶ Ugyanez igaz a lakásuk állapotára és otthonuk környékének állapotára is.

6. táblázat: Anyagi helyzet szubjektív megítélése (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon rossz, 10= nagyon jó	AG	BG	CSZ	Összesen
Milyennek tartod a családod anyagi, jövedelmi helyzetét?	6,42	6,03	6,35	6,22
Milyennek tartod a környék állapotát, ahol laksz?	7,47	7,48	7,38	7,46
Milyennek tartod az otthonod (lakásotok, házatok) állapotát?	8,52	8,46	7,95	8,42

Az anyagi helyzet objektív mutatóit tekintve többnyire nincs jelentős eltérés az iskolák között. A diákok döntő többségének van zsebpénze, saját számítógépe, külön szobája,

¹⁶ 10 fokú skálán - ahol 1-es a nagyon rossz, 10-es pedig a nagyon jó helyzetet jelentette – kellett eldönteniük, hogy hogyan ítélik meg lakásuk állapotát, a környéket, ahol élnek, valamint anyagi helyzetüket.

mobiltelefonja. A diákok többnyire azonban nem rendelkeznek bankkártyával. Továbbá saját jövedelme sincs a diákok döntő többségének (CSZ iskolában van a legtöbb diáknak).

7. táblázat: Az anyagi helyzet objektív mutatói (igen válaszok %-os aránya)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Van-e saját, külön szobád?	87,2	92,6	94,4	90,6
Van-e saját, külön mobiltelefonod?	97,6	100	94,6	98,4
Van-e saját, külön számítógéped?	76	76,4	80	76,6
Van-e saját, külön zsebpénzed?	71,0	75,2	88,9	75,1
Van-e saját, külön bankkártyád?	29,3	46,9	39,4	38,9
Van-e saját, külön jövedelmed, amit munkával szerezteél?	14,9	21,9	31,4	20,2

Az objektív anyagi nehézségeket tekintve a diákok többsége nem számolt be nélkülözésről, azonban vannak olyan diákok is, akik komoly anyagi nehézségekkel néznek szembe. A válaszadók 13,1 százalékával fordult már elő, hogy nem jutott pénz a lakással kapcsolatos kiadásokra; 12,9 százaléknak nem volt elég pénze ruhát, taneszközt venni. Hónap végére a diákok 36 százalékával fordult elő, hogy elfogyott a pénz (CSZ esetében kevesebbszer fogyott el a pénz). Illetve AG diákjai jóval kevésbé vannak kitéve annak, hogy ne jusson pénz ennivalóra, mint az összes válaszadó (5,9 százalék).

8. táblázat: Az objektív anyagi nehézségek mutatói (igen válaszok aránya, %)

Előfordult a családdal az utóbbi 12 hónapban, hogy...	AG	BG	CSZ	Összesen
...a hónap végére elfogyott a pénz?	32,8	42,8	21,1	36,0
...nem volt elég pénz a lakással kapcsolatos kiadásokra (lakbérre, lakáskölcsön törlesztésére)?	11,3	15,4	10,5	13,1
...nem volt elég pénz ruhát, taneszközt, játékot venni?	11,3	15,5	8,1	12,9
...nem jutott elég pénz ennivalóra?	1,6	8,3	10,5	5,9

A diákok átlagosan 4 személlyel (magukat is beleértve) laknak egy lakásban.

Összegzés: Az egyes iskolák diákjait összehasonlítva szociodemográfiai jellemzők mentén jelentős különbségeket tapasztaltunk. Elmondható, hogy a tanulmányban vizsgált szakképző iskolába átlagosan több fiú jár, idősebbek a diákok, illetve mind az apa, mind az anya iskolai végzettsége és munkavállalása tekintetében rosszabb helyzetben vannak. Ennek ellenére az anyagi helyzet objektív mutatói és szubjektív megítélése alapján számottevő különbségeket nem tapasztaltunk az intézmények között, a diákok többnyire rendelkeznek a szükséges javakkal. Azonban a diákok harmada beszámolt arról hogy hónap végére elfogyott a családja pénze (érdekes, hogy BG diákjai gondolják így leginkább).

1.2. A diákok elégedettsége, mindennapi szokásai, társas kapcsolatai, jövőre vonatkozó tervei

A diákok elégedettségéről általánosságban elmondható, hogy többségében pozitív válaszok születtek minden iskolában (baráti kapcsolataikkal, szüleikkel való kapcsolataikkal, életükkel, jövőbeni kilátásaikkal való elégedettség szempontjából). A diákok leginkább baráti kapcsolataikkal, legkevésbé jövőbeni kilátásaikkal elégedettek.

9. táblázat: Elégedettség a válaszadók körében (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon nem elégedett, 5= nagyon elégedett	AG	BG	CSZ	Összesen
a baráti kapcsolataival	4,35	4,28	4,31	4,31
a szüleivel való kapcsolattal	4,16	4,12	4,19	4,14
az életével	4,00	3,78	3,86	3,88
a jövőbeni kilátásaival	3,74	3,78	3,80	3,77

Barátaik számát tekintve elmondható, hogy szignifikáns eltérések vannak az iskolák között. Míg a gimnáziumokban 4 feletti ez a szám, addig a szakképző iskolában alacsonyabb a barátok száma (átlagosan 2,77). Ez igaz kifejezetten az iskolában szerzett barátokra is, a legtöbb barátról AG diákjai számoltak be, ezt BG, majd CSZ követte.¹⁷

A barátok száma mellett a **bizalmi kapcsolatok** szempontjából fontos tényező az is, hogy a válaszadók a számukra fontos, őket zavaró dolgokat meg tudják-e beszélni valakivel. A felsorolt lehetőségek közül legkevésbé osztályfőnökükkel/tanáraikkal, leginkább pedig legjobb barátjukkal tudják megbeszélni problémáikat a válaszadó diákok. A diákok többsége könnyen vagy nagyon könnyen beszél meg problémáit édesanyjával vagy nevelőanyjával; édesapjával vagy nevelőapjával; testvérével; legjobb barátjával; illetve ha van, szerelmével; míg osztályfőnökével a válaszadó diákok többsége nem osztja meg könnyen gondjait.

10. táblázat: A zavaró dolgokat könnyen vagy nagyon könnyen megbeszélők aránya (%)¹⁸

A "Milyen könnyen tudod megbeszélni a téged nagyon foglalkoztató vagy zavaró dolgokat a következő személyekkel?" kérdésre könnyen vagy nagyon könnyen választ adók százalékos aránya	AG	BG	CSZ	Összesen
legjobb barátjával	95,9	93,7	94,8	94,8
édesanyjával vagy nevelőanyjával	80,2	81,3	84,6	81,3
szerelmével	56,0	70,2	80,0	68,7
édesapjával vagy nevelőapjával	58,0	68,4	63,8	63,6
Testvérével	60,0	65,9	75,0	63,6
osztályfőnökével	37,6	43,6	51,4	41,6

¹⁷ CSZ-ben 1,59; BG-ben 2,13; AG-ben 2,55 az átlagos érték az iskolában szerzett barátok számát tekintve.

¹⁸ 5 válaszlehetőség közül lehetett választani: nehezen, nagyon nehezen, könnyen vagy nagyon könnyen, illetve volt olyan opció is, hogy „nincs ilyen személy, vagy nem találkozom vele”. Érdekes adat, hogy míg testvére CSZ diákjai közül csak 1 válaszadónak (2,5 százalék) nincs, addig ez a gimnáziumok esetében ez az arány 16,7 százalék, így itt eleve torzítja a válaszokat, hogy CSZ-ben kevesebben adták meg a „nincs ilyen személy” válaszlehetőséget. Szerelme szintén CSZ diákjainak van gyakrabban (13,3 százaléknak nincs, míg AG esetében 40,0 százalék és BG esetében 37,9 százalék).

A szüleikkel való kapcsolatukról az is elmondható, hogy a diákok többsége bizalomról, odafigyelésről, az önálló döntések engedéséről számolt be, az iskolák között nagy különbségeket nem tapasztaltunk ezekben a kérdésekben.

11. táblázat: Szülőkkal való kapcsolat (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem jellemző, 5= nagyon jellemző	AG	BG	CSZ	Összesen
Meghallgatják a véleményemet.	4,24	4,28	4,29	4,27
Megbízhatnak bennem.	4,30	4,20	4,13	4,23
Nagyon odafigyelnek rám.	4,23	4,18	4,10	4,19
Megengedik, hogy önállóan döntsök.	3,94	4,06	4,03	4,01
Sokat veszekednek velem.	2,32	2,36	2,13	2,31
Gyakran megbüntetnek.	1,57	1,48	1,72	1,55

Szabadidejükben, tanítás után a válaszadók közül sokan járnak különböző foglalkozásokra. A diákok leginkább sportolni, ennél kevesebben különórákra járnak, azonban felvételi előkészítőre vagy korrepetálásra többnyire nem. Az iskolákban a korrepetálás, különóra, felvételi előkészítő mutat szignifikáns eltéréseket (minden esetben CSZ eredményei alacsonyabbak), a többi esetben hasonlóak az értékek.¹⁹

12. táblázat: Szabadidő eltöltése (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Tanítás után jársz sportolni?	66,7	53,4	58,1	59,3
Tanítás után jársz különóra?	48,4	47,7	2,3	41,8
Tanítás után jársz klubba?	18,5	17,2	14,3	17,4
Tanítás után jársz korrepetálásra?	16,8	8,2	4,7	11,1
Tanítás után jársz felvételi előkészítőre?	4,0	14,8	0,0	8,5

A diákok hobbjait illetően népszerűnek bizonyult a barátokkal való időtöltés, az internetezés/számítógépezés; az olvasás; a zenehallgatás; valamint a különféle sportok (mint a focizás, biciklizés, táncolás, úszás), esetenként különböző művészeti foglalkozások. Nagy különbségeket erre vonatkozóan nem találtunk az iskolák között: a diákok döntő többsége rendelkezett hobbikkal.

Továbbá, **ha lehetőségük lenne rá**, a diákok közül sokan töltenék az idejüket bizonyos zenés, művészi, sport valamint közösségi programok látogatásával (A következő kérdést tettük fel nekik: „Ha lehetőséged lenne rá, milyen délutáni (szervezett) elfoglaltságra, programra járnál? Mivel töltenéd az idődet szívesen?”). A diákoknak igénye tehát láthatóan van arra, hogy szervezett közösségi programokon vegyenek részt.

A diákok **jövőre vonatkozó terveit** is vizsgáltuk bizonyos kérdések kapcsán. Az adatokból kirajzolódott: AG és BG válaszadó tanulók közül szinte mindenki tervezi a továbbtanulást, míg a szakképző iskolában az ilyen tervvel rendelkezők aránya alacsonyabab (60%). Ennek ellenére nagyjából hasonló arányban, a diákok 67,8 százalékának volt konkrét elképzelése arról, hogy

¹⁹ A második lekérdezés során szignifikáns különbség, hogy AG-ben ekkor már kevesebben sportolnak.

mivel szeretne foglalkozni. Harmaduk eszerint nem tudta, hogy milyen munkát végezne a későbbiekben.²⁰ Míg a konkrét elképzeléssel rendelkező diákok túlnyomó többsége egyetemi végzettséget igénylő foglalkozást választott a gimnáziumokban, addig ez nem volt jellemző a szakképző iskolára.

13. táblázat: Elképzelések a jövőről (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Akarsz-e a középiskola elvégzése után továbbtanulni?	98,3	100,0	60,0	94,1
Van már konkrét elképzelésed, hogy mivel szeretnél foglalkozni az iskola után?	63,0	69,4	76,3	67,8

Megkérdeztük a válaszadókat, hogy miért döntöttek egy bizonyos munka mellett, ugyanis kíváncsiak voltunk arra, hogy mi vezérli őket, mi alapján tervezik a jövőjüket: az egzisztenciális biztonság vagy az önmegvalósítás a meghatározó-e inkább. A diákok indoklásuként többnyire személyes érdeklődésüket, az önmegvalósítás igényét; ennél kisebb arányban a társadalmi hasznosságot; valamint az anyagi biztonságot emelték ki a két gimnáziumban a pályaválasztás mellett. CSZ-ben az anyagi biztonság nagyobb arányban jelent meg. Emellett személyes érdeklődésüket, az önmegvalósítás igényét a szakképző iskolában is kiemelték.

A diákok mindennapi szokásait, társas kapcsolatait, elégedettségét, jövőképét összegezve elmondható:

- **A diákok többnyire elégedettek életükkel – leginkább baráti kapcsolataikkal, legkevésbé jövőbeni kilátásaikkal elégedettek.**
- **A diákok problémáikat meg tudják beszélni bizonyos személyekkel (pl. anya, apa, legjobb barát), legkevésbé osztályfőnökükkel/tanárjaikkal tudják megbeszélni az őket zavaró dolgokat a felsorolt lehetőségek közül.**
- **A baráti kapcsolatok számát tekintve a szakképző iskola diákjai kevesebb baráttal rendelkeznek, mint a másik két iskola tanulói.**
- **Szabadidejében a diákok többsége jár sportolni illetve közel felük különóra jár (CSZ-ben azonban lényegesen kevesebben).**
- **A jövőt illetően a diákok többsége rendelkezik konkrét elképzelésekkel arról, hogy mivel szeretne foglalkozni iskola után. A továbbtanulást a szakképző iskolában kevesebben tervezik.**
- **Az iskolai különbségeket tekintve tehát elmondható, hogy CSZ diákjai számolnak be a legkevesebb délutáni foglalkozásról, ők tervezik a legkevésbé a továbbtanulást. Bizalmi kapcsolataikat kapcsolataikat tekintve ők rendelkeznek a legkevesebb baráttal.**

²⁰ A második lekérdezés időpontjára ez az arány AG-ben 69,4 %-ra, BG-ben 82,8%-ra, CSZ-ben 84,4%-ra változott.

1.3. Demokrácia, politika, társadalom – ismeretek, aktivitás és vélemények

Az aktív állampolgárság fogalma több tényezőt is magába foglal: ismereteket, tudást, készségeket, kompetenciákat, vélekedést, attitűdöket – ennek megfelelően kutatásunkban a kérdés több elemét vizsgáltuk. Az általánosságban a demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos kérdések során elemeztük a diákok ismereteit és ismeretszerzési szokásait; személyes állampolgári aktivitásukat; valamint véleményeiket, attitűdjeiket bizonyos a témát érintő kérdéseket illetően.

1.3.1. Ismeretek és ismeretszerzési formák

Korábbi nemzetközi kutatásokból kiderül, hogy „a diákok többsége szinte minden országban tisztában volt az állampolgári ismeretanyaggal, viszont tudásuk sok esetben felszínesnek bizonyult...A hazai diákok eredményei nem térnek el a nemzetközi átlagtól, lexikális tudásuk viszont az átlagot meghaladja.”²¹ A politikai ismeretszint leginkább az iskola típusával van összefüggésben. Iskolatípusonként a gimnazisták általában több ismerettel rendelkeznek, mint az egyéb iskolatípusba járók.²² Továbbá „az eredmények szerint a diákok ismeretei általában hasonló eloszlásúak az egyes iskolatípusokban, vagyis a pártviszonyokkal vannak a leginkább tisztában, a hatalmi ágakkal pedig a legkevésbé.”²³

A demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos társadalomtudományi, történelmi ismereteiket firtató kérdéseket tekintve jelen kutatás is hasonló eredményeket hozott. Bizonyos kérdéseket könnyebben, bizonyos kérdéseket kevésbé könnyen válaszoltak meg a diákok.²⁴

Az egyes **hatalmi ágak feladatainak** tisztánlátása kevésbé volt jellemző: itt a diákok döntő többsége a parlament feladatát tudta, BG-ben szignifikánsan többen tudták a választ. A bíróság feladatával a válaszadók csupán 32,6 százaléka, a kormány szerepkörével a diákok 38,3 százaléka volt tisztában.²⁵

14. táblázat: Hatalmi ágak (helyes választ adók arányai, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
A parlament feladata	68,3	76,7	65,9	72,0
A kormány feladata	39,5	34,0	51,4	38,3
A bíróság feladata	35,0	33,3	21,6	32,6

Az évszámokat tekintve a következőt látjuk: BG diákjai tájékozottabbak (azonban esetükben később volt az adatfelvétel, ami a történelmi tudáukra befolyással lehetett), ezzel szemben a CSZ diákok sokkal kevésbé tudták a válaszokat.²⁶

²¹ Gáti Annamária (2010), 15.o.

²² A szülők társadalmi helyzete pedig az iskolatípusok választása kapcsán merül fel magyarázó elemként.

²³ Gáti Annamária (2010) (teljes tanulmány: http://www.tarki-tudok.hu/file/part_1_cived_tanulmany_ga_20100620.pdf), 21.o.

²⁴ Az egyes ismereti kérdések esetében a helyes válaszok arányainak kiszámítása során az NT/NV válaszokat is bevettük az elemzésbe.

²⁵ A kérdés a megadott válaszok többféleképpen való értelmezhetősége miatt limitáltan felhasználható.

²⁶ A második lekérdezés során a helyes válaszokat szintén BG diákjai tudták leginkább, azonban AG diákjai döntő többsége is helyesen válaszolt.

15. táblázat: Történelmi évszámok (helyes választ adók arányai, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Az I. Világháború kitörése	37,4	82,1	11,1	55,7
Rendszerváltás	39,1	81,0	5,0	54,1
EU-csatlakozás	69,4	75,9	12,2	64,5

A politikai-pártpolitikai kérdésekkel inkább tisztában voltak a diákok. Az országgyűlési választások gyakoriságát mindhárom iskola diákjai döntően tudták. AG-ben 87,7%, BG-ben 89,3%, CSZ-ben 54,8% válaszolt helyesen (összesen 79,4 %).²⁷

A pontos választ adók aránya többnyire magasnak bizonyult a **politikai pártok ellenzéki/kormánypártok közé sorolása** kapcsán is. Az iskolák között jelentős eltéréseket tapasztaltunk, CSZ-ben több párt esetében is kevésbé tudták helyesen a besorolást a diákok. A válaszokat leginkább BG diákjai tudták helyesen.

16. táblázat: Ellenzéki és kormánypártok besorolása (helyes választ adók arányai, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Fidesz	91,1	95,2	61,0	89,0
Jobbik	65,3	76,6	47,2	68,4
MSZP	77,0	84,7	36,1	75,8
LMP	67,5	76,5	29,4	67,2
KDNP	50,8	58,7	16,7	50,3

A diákok ismereteinek felmérése során fontosnak találtuk feltárni, hogy **honnan származnak ismereteik**. Megkérdeztük ezért, hogy milyen gyakran beszélgetnek az egyes témákról – köztük politikai és társadalmi kérdésekről – bizonyos meghatározó személyekkel. A válaszokból kitűnt: társadalmi, politikai kérdésekről a válaszadók ritkán beszélgetnek osztályfőnökükkel, szüleikkel, barátaikkal. Az iskolákat tekintve barátaikkal és szüleikkel BG-ben beszélnek a legtöbbet politikáról és társadalmi kérdésekről a válaszadó diákok, legkevésbé pedig CSZ diákjai beszélgetnek. Mind a politikai mind a társadalmi kérdések esetében leginkább szüleikkel, legkevésbé osztályfőnökükkel beszélgetnek a válaszadók; továbbá látható az is, hogy többet beszélnek társadalmi kérdésekről, mint politikáról.²⁸

²⁷ Itt az összes kérdőív százalékait adjuk meg. Második lekérdezésnél ez az arány: AG: 88,8 százalék, BG: 91,6 százalék, CSZ: 65,8 százalék.

²⁸ A második lekérdezésben szignifikáns különbséget találtunk abban, hogy BG-ben milyen gyakran beszélnek politikáról az osztályfőnökkel: 1,33-ról 1,77-re nőtt az arány. CSZ-ben pedig a szülőkkel politikáról való beszélgetés nőtt 1,66-ról 2,28-ra. A többi esetben jelentős változást nem tapasztaltunk a második lekérdezés során.

17. táblázat: Politikai és társadalmi kérdésekről való beszélgetés gyakorisága (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon ritkán, 5= nagyon gyakran	AG	BG	CSZ	Összesen
Milyen gyakran szoktál beszélni a barátaiddal politikáról?	1,86	2,17	1,79	2,00
Milyen gyakran szoktál beszélni a barátaiddal társadalmi kérdésekről?	2,76	2,95	1,82	2,74
Milyen gyakran szoktál beszélni a szüleiddel politikáról?	2,32	2,47	1,66	2,31
Milyen gyakran szoktál beszélni a szüleiddel társadalmi kérdésekről?	2,9	3,1	1,84	2,86
Milyen gyakran szoktál beszélni az osztályfőnököddel politikáról?	1,31	1,33	1,52	1,34
Milyen gyakran szoktál beszélni az osztályfőnököddel társadalmi kérdésekről?	1,99	1,94	1,73	1,94

A diákok médiafogyasztási szokásait vizsgálva elmondhatjuk, hogy a válaszadók a felsorolt lehetőségek közül (televíziós híradó, közéleti hírmagazin, internetes hírportál, napilap vagy hetilap) főként a televízióból tájékozódnak a társadalommal, politikával kapcsolatos kérdésekről - a diákok 74,9 százaléka ugyanis legalább hetente néz televíziós híradót. Közéleti hírmagazint a diákok 60,6 százaléka néz hetente, vagy annál gyakrabban Ennél kevesebben olvasnak hetente vagy annál többször napilapot vagy hetilapot, a válaszadó diákok 56 százaléka teszi ezt. Végül pedig a legkevésbé internetes hírportálon közéleti, politikai hírek olvasása jellemző a diákokra, a válaszadók 38,2 százaléka jelezte, hogy hetente vagy annál gyakrabban él ezzel a lehetőséggel. Televízióból leginkább CSZ diákjai tájékozódnak, míg az írott és elektronikus sajtót inkább BG diákjai közül használják többen.

18. táblázat: Hetente vagy gyakrabban az egyes média-csatornákat használók arányai (%)

Skálás kérdés, 1= soha, 7= naponta; a kérdésre hetente, hetente párszor vagy naponta választ adók százalékos arányai	AG	BG	CSZ	Összesen
televíziós híradó	73,8	74,0	81,8	74,9
Közéleti hírmagazin	63,5	54,0	76,2	60,6
napilap vagy hetilap	50,4	63,7	45,3	56,0
internetes hírportálon közéleti, politikai hírek	34,1	42,7	40,5	38,2

Ismeretszerzési szokásaikat összegezve a diákok többsége nem beszélget gyakran vagy nagyon gyakran se osztályfőnökével, se szüleivel, se barátaival. Médiafogyasztási szokásaikat vizsgálva elmondhatjuk, hogy a válaszadók többnyire a televízióból tájékozódnak a társadalommal, politikával kapcsolatos kérdésekről.

Az egyes iskolák között jelentős különbségeket találunk mind az ismeretek, mind az ismeretszerzési szokások esetében: BG-ben tudják leginkább, CSZ-ben pedig legkevésbé az ismereti kérdések helyes válaszait, valamint BG-ről mondható el az is, hogy a legtöbbet beszélnek a diákok politikáról és társadalmi kérdésekről barátaikkal, illetve szüleikkel (CSZ-ben legkevésbé). Továbbá BG diákjai használják leginkább az írott és elektronikus sajtó lehetőségeit is (bár alacsony különbségeket találunk az internetet tekintve).

1.3.2. Személyes állampolgári aktivitás

Korábbi kutatásokból tudjuk, a fiatalokat a politikából való kiábrándultság, és az ebből fakadó cselekvéshiány jellemzi. Emellett kijelenthetjük, hogy a különböző típusú szervezetek is csupán alacsony arányban tudják elérni a fiatalokat. Ugyanakkor a fiatalabb válaszadók többnyire szívesen részt vennének szervezetekben. „Óriási a szakadék a tervezett és valós szervezeti tagság között.”²⁹ Jelen kutatás hasonló tapasztalatokra jutott.

Választási aktivitásukat tekintve a diákok nagytöbbsége (73,4 százalék) tervezi, hogy elmege szavazni a következő országgyűlési választásokon, azonban CSZ esetében szignifikánsan kevesebben, 37,1 százalékuk tervezi csak.

Pártszimpátiát tekintve a diákok többsége számára egyik jelenlegi politikai párt sem szimpatikus vagy nagyon szimpatikus. A jelenlegi parlamenti pártok közül leginkább azonban a Jobbik szimpatikus a számukra. Szignifikáns különbségek vannak az iskolák válaszai között: AG diákjai számára a jelentős mértékben szimpatikusabb a Fidesz, a Jobbik és a KDNP is.³⁰

19. táblázat: Pártszimpátia (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon nem szimpatikus, 5= nagyon szimpatikus	AG	BG	CSZ	Összesen
A Fidesz neked mennyire szimpatikus?	3,00	2,00	2,25	2,45
A Jobbik neked mennyire szimpatikus?	3,34	2,56	2,69	2,91
Az MSZP neked mennyire szimpatikus?	1,49	1,66	1,74	1,60
Az LMP neked mennyire szimpatikus?	1,71	1,65	1,55	1,66
A KDNP neked mennyire szimpatikus?	2,48	1,74	1,68	2,04

Jobbik szimpátia néhány kérdése: Az iskolákban tehát elsősorban a jelenlegi pártok felé megnyilvánuló bizalomhiány, másodsorban a szélsőjobb ereje érzékelhető. Emiatt megvizsgáltuk, hogy a Jobbik szimpátiáját milyen tényezők befolyásolhatják. Jelen kutatásban az iskola szerint szignifikáns eltérések mutatkoztak (AG iskolában volt nagyobb a párt támogatottsága). Továbbá néhány iskolával kapcsolatos tényező – pl. iskolaváltás, tanulmányi átlag – szignifikáns kapcsolatot mutatott a Jobbik támogatásával, azonban a többi vizsgált tényező: nem, kollégiumi lakhatás, különböző személyekkel problémák megbeszélésének könnyűsége, barátok száma, szülő iskolai végzettsége, szülők munkavállalása, vallásosság, iskolával és általában étellel való elégedettség, szülőkkel való kapcsolat minősége, anyagi helyzet, stb. mentén ilyen eltéréseket nem tapasztaltunk.

Eredményeink hasonlóak korábbi kutatásokban tapasztaltakhoz, melyek szerint sem a jövedelemnek, sem a vallásnak, sem az iskolai végzettségnek nincs szignifikáns hatása a Jobbik-szimpátiára. „Az életkor ugyanakkor a legkarakteresebb jellemzője a Jobbik közönségének, a párt messze átlagon felüli népszerűségnek örvend a 30 év alatti korosztályban, ez az arány ráadásul még magasabb az első választók körében (30 százalék körüli)... Valószínűsíthető, hogy az attitűdök helyett a szocializációnak (kohorsz-hatás) van döntő szerepe a radikális jobboldali

²⁹ Bognár Adrienn (2010): A politikai szocializáció egyes jellegzetességei a fiatalok körében, in: Acta Sociologica, III. évfolyam, 1. szám., elérhető: <http://4dimenzio.ucoz.hu/publ/4-1-0-26>.

³⁰ A második lekérdezés során azonban szignifikáns eltérést tapasztaltunk AG diákjai pártszimpátiájában: a Fidesz kevésbé szimpatikus: 3,0-ról 2,44-re esett.

identitás kialakulásában.”³¹ Az életkor mellett továbbá a nem és a településnagyság szerinti megoszlása van hatással a Jobbik szimpátiára.³²

A diákok szervezeti aktivitását vizsgálva a korábbi kutatásokhoz hasonló adatokra bukkanunk. A diákok leginkább sportegyesületben, környezetvédő szervezetben és jótékonyági szervezetben; legkevésbé pedig fajgyűlölet ellen fellépő szervezetben valamint politikai pártban vennének részt. Érdekes adat, hogy legkevésbé BG diákjai szeretnék részt venni az egyes szervezetekben. A diákokat sok lehetőség érdekli (átlagosan 6-7 szervezetben vennének részt).

20. táblázat: szervezetekben részvételi szándék (igen válaszok aránya, %)³³

Részt venne szívesen...?	AG	BG	CSZ	Összesen
sportegyesületben	76,8	64,2	75,6	70,7
környezetvédő szervezetben	72,2	67,1	64,1	68,8
jótékonyági szervezetben	73,8	63,8	70,7	68,7
ifjúsági szervezetben	72,2	61,5	72,5	67,2
magyarságot védő szervezetben	72,2	60,1	71,8	66,5
az emberi jogokat védő szervezetben	69,8	56,0	69,8	63,3
kulturális szervezetben	67,5	61,5	52,5	62,7
hagyományőrző szervezetben	54,0	52,3	50,0	52,7
szeretetszolgálatban	63,5	33,6	56,4	48,4
nemzetiségi szervezetben	41,6	33,1	53,8	39,1
vallási szervezetben	48,4	12,8	25,6	28,8
fajgyűlölet ellen fellépő szervezetben	19,2	18,8	35,7	21,2
politikai pártban	19,0	11,5	25,0	16,2

Jelenlegi aktivitásukat tekintve azonban a diákok mindössze 12,7 százaléka tagja valamilyen szervezetnek (leginkább AG diákjai, legkevésbé CSZ diákjai aktívak szervezetekben). Eszerint, bár a diákok szeretnék részt venni szervezetekben, nincs rá lehetőségük, vagy nem tudják, hogyan vehetnének részt.

Önkéntes munkát a diákok többsége (52,9 százalék) végzett korábban. Iskolák között szignifikáns az eltérés, leginkább AG diákjai önkénteskedtek.

A **jövőt nézve** a válaszadók 60,5 százalékának lenne kedve önkéntes munkát végezni. Iskolák között szignifikáns az eltérés, mivel míg AG-ben 60,2 százalék önkénteskedne szívesen a jövőben, BG-ben 66,4 százalék, addig CSZ-ben csupán 41,2 százalék.

³¹ Bíró Nagy András - Boros Tamás –Varga Áron (2012): A szélsőjobboldal Magyarországon A Policy Solutions politikai elemzése és javaslatai a Friedrich Ebert Alapítvány számára, Policy Solutions Politikai Elemző és Tanácsadó Intézet., 20.o.

³² A párt férfiak körében, illetve a kis és közepes városokban a legnépszerűbb, leggyengébben pedig a fővárosban szerepelt. (Adatokat lásd uo., 19-20.o.)

³³ Az NT/NV válaszokat bevonva elemeztük az adatokat.

21. Táblázat: Tagsággal, önkéntességgel kapcsolatos kérdések (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Tagja vagy-e valamilyen, a fentiekben felsorolt szervezetnek?	15,3	11,4	9,5	12,7
Végeztél már valaha önkéntes munkát?	66,4	47,4	30,8	52,9
A jövőben lenne kedved önkéntes munkát végezni?	60,2	66,4	41,2	60,5

Összegzés:

- Személyes állampolgári aktivitásukat tekintve a diákok nagytöbbsége tervezi, hogy elmegy szavazni a következő országgyűlési választásokon, azonban CSZ-nél a többség nem tervezi.
- Pártszimpátiát illetően a diákok többsége számára egyik jelenlegi politikai párt sem szimpatikus vagy nagyon szimpatikus. Leginkább azonban a radikális nézeteket képviselő Jobbik szimpatikus a számukra (AG-ben a legszimpatikusabb a párt a diákok számára).
- Szervezeti aktivitást tekintve a diákok szívesen részt vennének bizonyos szervezetekben: átlagosan 6-7 szervezetben vennének részt, leginkább jótékonysági szervezetben, környezetvédő szervezetben, sportegyesületben; legkevésbé pedig fajgyűlölet ellen fellépő szervezetben valamint politikai pártban. Ennek ellenére azonban jelenlegi aktivitásukat tekintve a diákok mindössze 12,7 százaléka tagja valamilyen szervezetnek. Itt tehát a diákok vágyai és a valós aktivitás között lényeges eltérések tapasztalhatóak.
- Önkéntes munkát a diákok többsége végzett korábban (AG-ben a legtöbben, CSZ-ben a legkevésbé). A jövőt nézve szintén a diákok többségének, a válaszadók 60 százalékanak lenne kedve önkéntes munkát végezni (leginkább BG-ben, legkevésbé CSZ-ben önkénteskednének).
- Iskolai bontásban elmondható, hogy CSZ diákjaira jellemző legkevésbé az aktivitás, mind országgyűlési választások, mind szervezeti tagság, mind önkéntesség szempontjából.

1.3.3. Vélemények, attitűdök

A demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos véleményeket, attitűdöket több kérdés mentén vizsgáltuk. Megfogalmaztunk általános demokráciával kapcsolatos állításokat, egyes tényezők fontosságát mérő kérdéseket; valamint bizonyos csoportokkal kapcsolatos társadalmi távolságot is elemeztünk.

1.3.3.1. Általános állítások

A diákok demokratikus értékekkel, aktív állampolgársággal kapcsolatos vélekedéseit bizonyos állításokkal való egyetértés/egyet nem értés dimenzióiban is vizsgáltuk. Az állításokat a következő kategóriák mentén csoportosítottuk és elemeztük.³⁴

1. Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés

A diákok átlagosan közepesen vagy annál kicsit jobban értenek egyet az alábbi állításokkal.³⁵ Iskolánkénti bontásban többnyire BG diákjai értenek legkevésbé egyet az állításokkal, „A törvények betartása mindennél fontosabb.” állítás kivételével, ahol CSZ diákjai. Eszerint kevésbé követik a szabályokat BG diákjai, míg CSZ diákjai a törvények betartásával kapcsolatban szkeptikusabbak.

22. táblázat: Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A törvények betartása mindennél fontosabb.	4,02	3,9	3,54	3,91
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelt.	3,63	3,26	3,69	3,46
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,54	3,16	3,69	3,38
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.	3,26	2,73	3,57	3,04

2. Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv

A a diákok többsége közepesen vagy annál jobban egyetért az egyes állításokkal, így a politikával szemben meglehetősen bizalmatlannak tekinthetőek – bár nem gondolják azt, hogy semmi haszna (ezzel legkevésbé AG diákjai értenek egyet).

23. táblázat: Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	3,79	3,76	4,0	3,8
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	3,78	3,95	3,88	3,87
A politikának nincs semmi haszna	2,39	2,7	2,94	2,6

³⁴ A kategóriákat faktoranalízissel alakítottuk ki.

³⁵ Egy 5 fokozatú skálán fejezték ki egyetértésüket, ahol 1-es az egyáltalán egyet nem értést, 5-ös a teljes mértékben egyetértést jelezte.

3. Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás

A diákok az állítások többségével inkább egyetértenek. Leginkább azzal értenek egyet, hogy Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt; és hogy Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda (az iskolák között szignifikáns különbség van a tekintetben, hogy AG diákjai gondolják ezt a legkevésbé).

24. táblázat: Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	4,33	4,16	4,06	4,22
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	3,64	4,23	4,03	3,97
Minden törvény mellett van egy kiskapu	3,78	3,88	3,68	3,82
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	3,41	3,46	3,50	3,44
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	3,13	3,45	3,42	3,31
Az emberek két csoportra oszthatók: erősekre és gyengékre.	2,31	2,65	2,58	2,50

4. Politikai részvétel

A diákok közepesen vagy inkább értenek egyet azzal az állítással, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon (3,32).³⁶

25. Táblázat: Politikai részvétel (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	3,33	3,34	3,16	3,32

Az F-skála eredményei

Az előbbieken elemzett, egyes társadalommal, politikával, demokráciával kapcsolatos állításokat tartalmazó kérdésblokk mondatai között szerepeltettük az ún. F-skála állításait is.³⁷ Eszerint a következő állítások mentén mérhetjük kifejezetten a tekintély-elvűséget:

³⁶ A második lekérdezés során bizonyos állításokkal való egyetértés tekintetében történtek változások. AG esetében: „A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon”: 3,33-ról 3,04-re esett az egyetértés mértéke. BG esetében: „A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.” állítás értéke 3,45-ről 3,11-re csökkent. CSZ esetében: „A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.” állítás értéke csökkent 3,6-ről 2,1-re.

³⁷ A skála rövidített verzióját szerepeltettük a kérdőívben. „Az F-skála olyan mérőeszköz, amelynek célja az implicit antidemokratikus és előítéletes attitűdök mérése volt.” Lásd. Fábán Zoltán–Sik Endre (1996): „Előítéletesség és tekintélyelvűség” in: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. Pp. 381–413., 397.o.

- A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmisség és a tekintélytisztelet.
- A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.
- Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.
- A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.
- A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferde hajlamú alakoktól.
- Az emberek két csoportra oszthatóak: erősekre és gyengékre.
- A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.

Az egyes állítások eredményeit összevonva képzett F-skála átlagot tekintve a diákokról elmondható: átlagosan közepesen vagy inkább egyetértenek az állításokkal, így inkább a tekintély-elvűség irányába hajlóak. Az egyes iskolák között nincs szignifikáns különbség (BG diákjai átlaga a legalacsonyabb, azonban a különbség elhanyagolható).

26. táblázat: A diákok tekintély-elvűsége az F-skála alapján (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
F skála értékei	3,31	3,27	3,51	3,31

Ezen a helyen érdemes megemlíteni, hogy az F-skála alapján azt is megvizsgáltuk, létezik-e összefüggés a Jobbik szimpátia és az autoriter gondolkodás között. Eredményeink alapján kijelenthetjük, hogy létezik ilyen összefüggés: a pártot kifejezetten támogatók kismértékben jobban értenek egyet a tekintély-elvet támogató állításokkal.

27. táblázat: Az F-skála értékei és a Jobbik szimpátia összefüggései

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	F-skála átlaga
Nagyon nem szimpatikus a Jobbik (1-es érték)	3,22
Nem szimpatikus a Jobbik (2-es érték)	2,92
Is-is (3-as érték)	3,39
Szimpatikus a Jobbik (4-es érték)	3,32
Nagyon szimpatikus a Jobbik (5-ös érték)	3,55
Összesen	3,31

Összegzés: Az egyes állításokkal való egyetértés alapján megállapíthatjuk, hogy a diákok inkább törvény- és szabálykövetőnek, engedelmesnek, a politikával kapcsolatban bizalmatlannak, kiábrándultnak; illetve inkább a tekintélyelvet, a vezérelvet, erőszakelvet elfogadónak tekinthetőek. Jelentős különbségeket az iskolák között többnyire nem találtunk.

1.3.3.2. A demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága

Az általános állításokkal való egyetértés mellett olyan kérdéseket is feltettünk, ahol magyarországi demokráciával kapcsolatos bizonyos fogalmak fontosságát vizsgáltuk.³⁸

1. Kulturális, intézményi dimenzió:

A diákok számára fontosak az egyes kérdések. A legfontosabb az, hogy az emberek szeressék a magyar kultúrát, legkevésbé fontos pedig az, hogy részt vegyenek a választásokon.

28. táblázat: Kulturális, intézményi dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
ismerjék és szeressék a magyar kultúrát?	4,15	4,18	4,03	4,15
szeressék a piros-fehér-zöld zászlót?	3,7	3,84	3,92	3,79
ha kell, tudjanak áldozatot hozni az országért?	3,83	3,84	3,50	3,79
vegyenek részt a választásokon?	3,98	3,68	3,49	3,78

2. Szociális dimenzió:

A diákok számára fontosak az egyes állítások. A legkevésbé az a fontos, hogy tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait (2,75), ez tehát inkább nem fontos. Iskolai különbségeket tekintve a rászorulóknak segítése AG számára (4,03) szignifikánsan fontosabb, míg a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása CSZ diákjainak a legfontosabb (3,65).

27. táblázat: Szociális dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
legyenek meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő?	3,99	3,89	3,89	3,93
segítsék a rászorulókat?	4,03	3,70	3,89	3,86
tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait?	2,58	2,65	3,65	2,75

3. Aktivitás dimenzió

A diákok számára az összes kérdés közül a legfontosabb, hogy az emberek aktívan tegyenek a saját boldogulásukért, és szabadon kifejezhessék a véleményüket. Legkevésbé az fontos, hogy legyenek elkötelezett híve a demokráciának). CSZ számára kevésbé fontosak az egyes tényezők.

³⁸ A dimenziókat szintén faktoranalízissel alakítottuk ki..

28.táblázat: Aktivitás dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
aktívan tegyenek a saját boldogulásukért?	4,47	4,45	4,21	4,43
szabadon kifejezhessék a véleményüket?	4,27	4,62	4,25	4,43
legyenek elkötelezett híve a demokráciának?	3,62	3,62	3,18	3,57

4. Törvényesség dimenzió

A diákok számára fontos vagy nagyon fontos, hogy az emberek betartsák az ország törvényeit. Legkevésbé CSZ számára fontos.³⁹

29. táblázat: Törvényesség dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
az emberek tartsák be az ország törvényeit?	4,22	4,15	3,94	4,15

Összegzés: A demokrácia egyes tényezői kapcsán elmondhatjuk, hogy a legfontosabb értékek a vélemény szabad kifejezése és az emberek aktív hozzájárulása saját boldogságukhoz. Kevésbé fontos a diákok számára a demokráciához való feltétlen hűség valamint a kisebbségi jogok tiszteletben tartása.

1.1.3.3. Társadalmi közelség/távolság

A diákok távolságtartását három társadalmi csoporthoz (roma, mozgássérült, homoszexuális fiatalok) való viszonyulásuk kapcsán vizsgáltuk. Megkérdeztük, hogy az egyes csoportba tartozó fiatalal szívesen vagy nem szívesen járnának-e egy iskolába, osztályba, ülnének egy padban, vagy lennének a barátaik. A válaszok alapján jól látható, hogy a diákok legkevésbé a mozgássérültekkel szemben távolságtartóak (a csoporttal szemben kifejezetten nyitottnak tekinthetőek). A cigánynak tartott és homoszexuális fiatalokkal azonban többségük semmilyen szinten nem érintkezik szívesen, így elutasítónak tekinthető.

Az iskolák közötti különbségek szignifikánsak, ugyanis a romákkal kapcsolatban CSZ diákjai elfogadóbbak, míg a mozgássérültekkel és homoszexuálisokkal kapcsolatban azonban éppen ők a legtávolságtartóbbak.⁴⁰

³⁹ A második lekérdezés során szignifikáns különbség BG esetében, hogy kevésbé lett fontos hogy Magyarországon az emberek tartsák be az ország törvényeit (4,15-ről 3,11-re) és fontosabb lett, hogy tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait (2,65-ről 2,99-re). CSZ esetében kevésbé lett fontos, hogy Magyarországon az emberek tartsák be az ország törvényeit (3,94-ről 3,46-ra).

⁴⁰ A második lekérdezés során szignifikáns eltérést tapasztaltunk CSZ esetében azzal kapcsolatban, hogy szívesen vennék-e ha roma iskolatársuk, osztálytársuk, padtársuk vagy barátjuk lenne: többen vennék ezt szívesen.

30. táblázat: Romákkal kapcsolatos társadalmi távolság (igen válaszok aránya, %)

Szívesen vennéd-e, ha egy általad cigánynak tartott fiatal...	AG	BG	CSZ	Átlag
iskolatárs lenne	46,9	46,9	61,9	49,3
osztálytárs lenne	35,1	36,8	63,4	40,1
padtárs lenne	24,1	26,1	53,7	29,5
barát lenne	34,5	27,0	60,0	35,2

31. táblázat: Mozgássérültekkel kapcsolatos társadalmi távolság (igen válaszok aránya, %)

Szívesen vennéd-e, ha egy mozgássérült fiatal...	AG	BG	CSZ	Átlag
iskolatárs lenne	94,9	95,4	92,5	94,8
osztálytárs lenne	93,2	94,5	82,1	92,3
padtárs lenne	85,7	88,1	63,2	83,7
barát lenne	93,0	94,4	76,3	91,3

32. táblázat: Homoszexuálisokkal kapcsolatos társadalmi távolság (igen válaszok aránya, %)

Szívesen vennéd-e, ha egy homoszexuális (meleg) fiatal...	AG	BG	CSZ	Átlag
iskolatárs lenne	34,8	62,3	26,2	45,7
osztálytárs lenne	31,9	52,0	16,7	38,5
padtárs lenne	25,7	45,5	12,2	32,5
barát lenne	24,8	47,5	7,5	32,2

Összegezve elmondhatjuk, hogy a diákok legkevésbé a mozgássérültekkel szemben távolságtartóak (a csoporttal szemben kifejezetten nyitottnak tekinthetőek). A roma és homoszexuális fiatalokkal azonban többségük semmilyen szinten nem érintkezik szívesen, így inkább elutasítónak tekinthető. Az iskolák közötti különbségek szignifikánsak, a romákkal CSZ diákjai elfogadóbbak, míg a homoszexuálisokkal BG diákjai.

1.4. Az iskola

Az iskolával kapcsolatban vizsgáltuk, hogy a diákok milyen tanulók, milyen információkkal rendelkeznek az iskola bizonyos kérdéseit illetően, mennyire vesznek részt az intézmény életében és milyen véleményekkel, attitűdökkel rendelkeznek e téma kapcsán. Ezekre a kérdésekre azért fókuszáltunk, mert azt vizsgáltuk, hogy van-e a kapcsolat az iskola szervezeti kultúrája és a diákok véleményei, attitűdje között.

1.4.1. Iskolai eredmények

A diákok átlagosan közepes vagy jó tanulónak ítélik magukat az osztályukban. Legjobb tanulónak BG-ben, legrosszabbnak CSZ-ben tekintik magukat. A tanulmányi eredmények az önbesorolást igazolják: CSZ-ben a leggyengébb, BG-ben a legerősebb a tanulmányi átlag.

33. táblázat: Tanulmányi eredmények (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon rossz tanuló, 5= nagyon jó tanuló	AG	BG	CSZ	Összesen
Milyen tanulónak számítasz az osztályodban?	3,08	3,90	2,60	3,39
Milyen volt a tanulmányi átlagod előző félévben?	4,07	4,41	3,33	4,15

Évismétlés, iskolaváltás és iskolakerülés szempontjából is CSZ diákjai térnek el az átlagtól.

34. táblázat: Évismétlés, iskolaváltás és iskolakerülés (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Ismételtél évet valaha ebben, vagy egy másik iskolában?	2,4	0,0	34,9	5,6
Váltottál iskolát középiskolás, középfokú tanulmányaid során?	8,7	5,4	28,6	9,7
Az elmúlt félévben előfordult már veled, hogy lógtál az iskolából?	38,5	33,1	53,5	38,1

1.4.2. Az iskolával kapcsolatos ismeretek és részvétel

Az iskolában meglévő **egyres tényezőkről, lehetőségekről, programokról** a diákok többsége rendelkezett ismeretekkel. Eszerint a diákok többsége szerint iskolájukban megtalálhatóak a felsorolt elemek.

35. táblázat: Iskolában meglévő tényezők, lehetőségek, programok (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Házirend	100,0	99,3	100,0	99,7
iskolai honlap	100,0	100,0	92,3	99,0
Sportkör	98,4	99,3	77,1	96,4
diákönkormányzat	94,2	99,3	89,7	96,1
Szakkör	96,7	99,3	40,6	92,1
szülői munkaközösség	98,3	87,5	37,9	87,1
iskolapszichológus	34,7	98,6	94,6	75,2
külső szervezet által tartott foglalkozás	78,1	78,9	39,3	74,0
más iskolákkal közös program	92,0	61,8	44,8	73,3
iskolarádió	60,2	65,1	78,4	64,8
nyári tábor	67,0	69,8	21,4	63,5
iskolai internetes fórum	47,0	64,3	72,7	58,8
Iskolaszék	57,7	51,9	57,1	55,2
iskolaújság	84,2	4,2	29,7	39,2

Látható, hogy többnyire CSZ diákjai tudják úgy, hogy bizonyos tényezők nincsenek az iskolában.⁴¹ Az iskolában készített interjúkból és végzett résztvevő megfigyelés alapján megállapíthatjuk, hogy ismereteik többnyire helytállóak, valóban kevesebb a lehetőség iskolájukban.

Az iskolában gyakorolható jogokról is feltettünk kérdéseket: Az iskolák között szignifikáns különbség tapasztalható a válaszokban, csupán BG iskola tanulóinak többsége tudta a helyes választ arra a kérdésre, hogy milyen fegyelmi büntetést lehet kiszabni az iskolában: „Csak olyan büntetést, amelyet a közoktatásról szóló törvény nevesít” (61,2 %). Ezzel szemben AG és CSZ többsége (AG 56,5 % és CSZ 71,4%) szerint „Bármilyen, a nevelőtestület által elfogadott, hatékony büntetést, ha azt a házirend is rögzíti.”⁴²

⁴¹ Második lekérdezés során szignifikáns eltérés, hogy AG- a diákok többsége szerint nincs iskolarádió, de többek szerint van külső szervezet által tartott foglalkozás (88,8%). BG-ben többen gondolják, hogy van iskolarádió (93,5%), más iskolákkal közös program (81,6%) és kevesebben, hogy van iskolaszék (31,6%). CSZ-ben kevésbé gondolják, hogy van iskolarádió (43,3%), sportkör (48%), szakkör (12%), más iskolákkal közös program (13,6%).

⁴² Fontos megjegyezni, hogy kifejezetten kevesen (összesen 200 fő a 321-ből) válaszoltak, illetve hogy a második lekérdezés során CSZ döntő többsége már tudta a helyes választ.

36. táblázat: Milyen fegyelmi büntetést lehet kiszabni az iskolában? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Az iskola nem alkalmazhat fegyelmi büntetést a diákokkal szemben.	7,6	17,5	7,1	11,5
Bármilyen, a nevelőtestület által elfogadott, hatékony büntetést, ha azt a házirend is rögzíti.	56,5	21,3	71,4	44,5
Csak olyan büntetést, amelyet a közoktatásról szóló törvény nevesít.	35,9	61,3	21,4	44,0

A „Mikor van joguk a diákoknak véleményt nyilvánítani az iskolában?” kérdésre adott válaszok szintén szignifikánsak, a helyes választ BG diákjai tudják a legnagyobb arányban (66,1 %), majd CSZ diákjai (52,0%).⁴³ AG diákjai ezzel szemben azt gondolják, hogy „A diákönkormányzaton keresztül, a tanév során az erre alkalmas fórumon nyilváníthatnak véleményt (50,9%).”⁴⁴

37. táblázat: Mikor van joguk a diákoknak véleményt nyilvánítani az iskolában? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
A diákönkormányzaton keresztül, a tanév során az erre alkalmas fórumon.	50,9	32,2	24,0	39,3
A tanárok, vagy az igazgató kifejezett kérésére.	8,5	1,7	24,0	6,7
Bármiről és bármikor, ha a vélemény nem sérti mások emberi méltóságát.	40,6	66,1	52,0	54,0

Iskolai részvétel kapcsán elmondható, hogy az iskolájukban a válaszadók többsége szerint a diákok a diákönkormányzatban úgy vesznek részt, hogy tanári ellenőrzés mellett tanulók csinálják. Az iskolai rendezvények szervezéséről azt gondolja a diákok többsége, hogy diákok végzik tanári ellenőrzés mellett. Többségük szerint a házirend kialakításában a diákok egyáltalán nem vesznek részt, mindent a tanárok csinálnak. Az iskolai honlap kialakítását szintén kizárólag tanárok végzik a diákok többsége szerint.⁴⁵ Eszerint nem minden esetben működik a diákok aktív, felelős bevonása az egyes iskolai folyamatokba.

A diákok válaszaiból kirajzolódik, hogy a gimnazista diákok közül sokan részt vesznek bizonyos lehetséges programokon. Leggyakrabban ünnepeken, legkevésbé pedig táborokban, illetve korrepetáláson vesznek részt. Legkevésbé CSZ iskola diákjai vesznek részt az iskola által szervezett programokon.

⁴³ Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a kérdés némileg megtévesztő. A vélemény nyilvánításnak csak az egyik korlátja a mások emberi méltósága. Ezen kívül korlátja még pl. tanítás rendjének zavarása; illetve akár az állam biztonsága, a közrend, a közegészségügy, vagy a közérkölcés védelme, lásd Gyermekjogi egyezmény: 13. cikk.

⁴⁴ A második lekérdezés során azonban ezt BG diákjai kevésbé tudták. Itt is kevés válasz született: 252 fő válaszolt.

⁴⁵ Táblázatokat lásd a Mellékletben.

38. táblázat: Az egyes programokon alkalmanként vagy gyakran részt vevők aránya (%)⁴⁶

	AG	BG	CSZ	Összesen
ünnepségeken	83,7	90,7	41,7	82,1
kirándulásokon	45,0	74,6	23,0	56,9
bulikon	47,9	54,4	15,4	46,9
sportrendezvényeken	43,9	47,2	15,4	41,9
tanulmányi versenyeken	30,1	44,6	20,5	35,8
szakkörön	26,2	36,6	2,7	28,3
táborokban	17,4	1,6	0,0	16,3
tanulósobai foglalkozáson, korrepetáláson	13,9	4,8	7,9	8,8

Látható, hogy az iskolákban főként ünnepségeken vesznek részt a diákok, ezeket követik a kirándulások, majd a bulik. A programok többségén azonban a diákok kevesebb mint fele vesz csak alkalmanként vagy gyakran részt (a többiek ritkán vagy soha).

Az iskolai lehetőségekről és részvételről összegezve elmondhatjuk, hogy jelentős különbségeket tapasztalunk az egyes iskolák között. BG diákjai mind a jogi ismeretek, mind a részvétel terén aktívabbak. Legkevésbé CSZ diákjai aktívak és rendelkeznek az ezekhez szükséges lehetőségekkel az iskolában.

1.4.3. Az iskolával kapcsolatos vélekedések

A diákok iskolával kapcsolatos véleményeit, attitűdjeit egyrészt az elégedettség/elégedetlenség dimenziójában, másrészt bizonyos az intézményre vonatkozó állításokkal való egyetértés/egyet nem értés kapcsán, harmadrészt a számukra fontos értékek mentén vizsgáltuk.

Az **iskolával való elégedettség** tekintetében a diákok többnyire közepesen vagy inkább elégedettek voltak. Legelégedettebbek azzal, hogy milyen a tanítás színvonala, legkevésbé azzal, hogy mennyire veszik figyelembe a diákok véleményét. Az iskolák között tapasztalhatóak voltak eltérések, többnyire BG diákjai elégedettebbek (a közösséggel kapcsolatos kérdés kivételével, ahol AG diákjai elégedettebbek).

39. táblázat: Elégedettség az iskolával (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem elégedett, 5= teljesen elégedett	AG	BG	CSZ	Összesen
...milyen a tanítás színvonala?	4,08	4,54	3,08	4,18
...mennyire jössz ki az osztálytársaiddal?	4,21	4,20	3,93	4,17
...mennyire jó a közösség?	3,89	3,55	3,64	3,70
...mennyire igazságosak a tanárok?	3,33	3,83	3,36	3,57
...mennyire veszik figyelembe a diákok véleményét?	3,05	3,89	3,32	3,49

⁴⁶ A kérdések válaszlehetőségei a következők voltak: soha, ritkán, alkalmanként, tudtommal nincs ilyen rendezvény az iskolában, NT/NV.

Az iskoláról való vélekedéseket ezen felül bizonyos **állításokkal való egyetértés** mentén is vizsgáltuk. Az egyes állításokat a következő kategóriák szerint felosztva elemezhetjük.

1. *Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások*

Az iskolák közti különbségek szignifikánsak, BG iskolában értenek a leginkább egyet az állításokkal, CSZ iskolában a legkevésbé. Eszerint tanulmányi szempontból BG diákjai ismerik el leginkább iskolájuk érdemeit.

40. táblázat: Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Az iskola hozzájárul ahhoz, hogy jó munkám legyen később.	3,62	4,30	3,18	3,89
Az iskolában tanultakat fogom tudni hasznosítani a jövőben	3,64	4,09	3,29	3,81
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból	3,60	3,94	3,50	3,75
A tanulók keményen dolgoznak az iskolában	3,06	3,62	2,73	3,28

2. *Érzelmi, közösségi állítások*

Az iskolák közti különbségek szignifikánsak, BG iskolában értenek a leginkább egyet az állításokkal, CSZ iskolában a legkevésbé (konfliktusok esetében fordítva), illetve néha AG ért legkevésbé egyet (a “Sokszor van konfliktusom osztálytársaimmal”, “A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában” állítások esetében).

41. táblázat: Érzelmi, közösségi állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Szeretek az iskolában lenni	3,49	3,72	2,74	3,5
Ha gondom, problémám adódik, meg tudom beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából.	3,18	3,48	2,93	3,29
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.	2,98	3,43	3,1	3,21
Sokszor van konfliktusom osztálytársaimmal	1,94	2,08	2,33	2,06
Sokszor van konfliktusom a tanáraimmal	1,98	1,73	2,21	1,89

3. *Aktív állampolgárságra neveléssel kapcsolatos állítások*

Az iskolák közti különbségek szignifikánsak, BG iskolában értenek a leginkább egyet az állításokkal, CSZ iskolában a legkevésbé, illetve néha AG diákjai a legkevésbé egyetértőek (“A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet.” Állítás esetében).

42. táblázat: Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet	3,11	3,6	3,31	3,37
A tanároknak fontos, hogy mindig új kezdeményezések szülessenek, hogy működjön a diákélet.	3,2	3,56	2,89	3,33
Van lehetőségem arra, hogy a saját ötleteimet megvalósítsam az iskolában	3,13	3,49	2,72	3,26

Az iskolával kapcsolatos véleményeket továbbá atekintetben is vizsgáltuk, hogy **egyes válaszadók mennyire tekintettek bizonyos kérdéseket fontosnak**. A kérdéseket két kategóriába – (1) érzelmi, közösségi; (2) aktív állampolgársággal kapcsolatos kérdések – osztva elmondhatjuk, hogy az egyes kérdések kifejezetten vagy inkább fontosnak bizonyultak a diákok számára.

1. Érzelmi, közösségi kérdések fontossága

Az iskolák közti különbségek szignifikánsak, BG iskolában gondolják a kérdéseket a legfontosabbnak, CSZ iskolában a legkevésbé. Illetve AG diákjai szeretnének leginkább kevés időt eltölteni az iskolában.

43. táblázat: Érzelmi, közösségi kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
legyen jó a diákközösség?	4,37	4,42	3,91	4,34
a tanárok meghallgassák a tanulók problémáit, ha valaki hozzájuk fordul?	4,00	4,21	3,44	4,03
Legyenek délutáni elfoglaltságok, tanításon kívüli rendezvények, programok?	3,33	3,57	3,18	3,43
minél kevesebb időt kelljen eltölteni?	3,15	2,99	2,86	3,04

2. Aktív állampolgársággal kapcsolatos kérdések fontossága

Az aktív állampolgársággal, az iskola demokratikus működésével kapcsolatos tényezők (aktivitás, kezdeményezőkétség, vélemény-nyilvánítás) a többség számára szintén fontosnak bizonyultak. Leginkább BG (bár sokszor nagyon hasonló értékek AG-hez), legkevésbé CSZ számára fontosak:

44. táblázat: Aktív állampolgársággal kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
a tanároknak éppúgy be kelljen tartani a szabályokat, mint a tanulóknak?	4,52	4,58	3,97	4,48
ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra?	4,28	4,35	3,89	4,27
a tanulók rendszeresen elmondhassák a véleményüket?	4,08	4,28	3,94	4,16
a tanulók megvalósíthassák az ötleteiket?	4,05	4,27	3,61	4,10
a tanulók azt érezzék, hogy van beleszólásuk abba, hogy alakul az iskola élete?	3,88	4,17	3,33	3,95
a tanulók maguk határozhassanak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket, programokat akarnak szervezni?	3,80	3,89	3,14	3,76

Végül pedig összefoglaló kérdésként feltettük, hogy iskolájukat mennyire tekintik demokratikusnak a válaszadók. Legkevésbé CSZ (2,78), leginkább BG iskolát (4,11) tekintik demokratikusnak a diákok. Látható, hogy az adott iskolát a legdemokratikusabbnak tekintők elégedettebbek, inkább elismerik az iskola érdemeit és tartják fontosnak az egyes iskolával kapcsolatos kérdéseket.

45. táblázat: Az iskola demokratikussága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem demokratikus, 5= nagyon demokratikus	AG	BG	CSZ	Összesen
A saját iskoládat mennyire tartod demokratikusnak?	3,41	4,11	2,78	3,69

Az iskolával kapcsolatos vélekedések szempontjából összegzésképpen elmondhatjuk: a diákok többsége inkább elégedett vagy teljesen elégedett iskolájával a tekintetben, hogy milyen a tanítás színvonala és hogy mennyire jönnek ki osztálytársaikkal. Ennél kevésbé voltak elégedettek azzal kapcsolatban, hogy mennyire igazságosak a tanárok, mennyire veszik figyelembe a diákok véleményét és milyen a közösség. A legelégedettebbnek BG diákjai, legkevésbé elégedettnek CSZ diákjai tekinthetőek.

A diákok többnyire inkább egyetértettek bizonyos, az iskolájukat leíró állításokkal (az iskola érdemeit tanulmányokkal, karrierrel; érzelmi, közösségi kérdésekkel és aktivitással kapcsolatos állítások mentén is vizsgáltuk), így iskoláik érdemeit inkább elismerték. Leginkább BG diákjai, legkevésbé CSZ diákjai értettek egyet az egyes állításokkal. AG diákjai bizonyos aktivitással, közösséggel kapcsolatos kérdések esetében a legkevésbé egyetértőek, mint: „A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.” vagy „A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet.”

A diákok számára kifejezetten fontosnak bizonyultak az iskola közösségi életével, iskolán belüli kapcsolatokkal, aktivitással kapcsolatos kérdések. Az iskolák közül BG diákjai értenek leginkább egyet az egyes, az iskoláról szóló állításokkal és számukra a legfontosabbak az egyes kérdések (az aktív állampolgársággal kapcsolatban is).

Összefoglaló kérdésként azt is feltettük, hogy iskolájukat mennyire tekintik demokratikusnak a válaszadók. Látható, hogy legkevésbé CSZ (2,78), leginkább BG iskolát (4,11) tekintik demokratikusnak (AG átlaga 3,41). Eszerint az adott iskolát a legdemokratikusabbnak tekintők elégedettebbek, értenek egyet leginkább a felsorolt állításokkal – eszerint ők ismerik el leginkább iskolájuk érdemeit – és tartják fontosnak az egyes iskolával kapcsolatos kérdéseket. Továbbá látható, hogy a diákok közösségi, aktivitási igényeit több iskola nem elégíti ki megfelelően.

2. A pedagógusok és az aktív állampolgárság

Az első lekérdezés során a pedagógusokkal is kitöltöttünk kérdőíveket. Jelen fejezetben összesen 117 pedagógus-kérdőívet elemzünk (AG 44 fő, BG 50 fő, CSZ 23 fő). A pedagógusok válaszait szintén az általuk kitöltött kérdőívek témaköreire lebontva mutatjuk be. Így külön fejezetben tárgyaljuk személyes aktivitásukat; a demokráciával, társadalommal, politikával kapcsolatos ismereteiket, vélekedéseiket; valamint az iskolával kapcsolatos válaszaikat.⁴⁷

2.1. Demokrácia, politika, társadalom

A pedagógusok esetében a demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos véleményeket, attitűdöket több kérdés mentén vizsgáltuk. Megfogalmaztunk általános állításokat, illetve a demokrácia bizonyos területeinek fontosságára vonatkozó kérdéseket is feltettünk.

2.1.1. Általános állítások

Akár a diákok esetében, a pedagógusok demokratikus értékekkel, aktív állampolgársággal kapcsolatos vélekedéseit bizonyos állításokkal való egyetértés/egyet nem értés dimenzióiban is vizsgáltuk.⁴⁸ Az állításokat a következő kategóriák mentén csoportosítottuk és elemeztük:

1. Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés

A tanárok változó véleménnyel vannak az alábbi állításokról. A fiatalok engedelmességével, szabálykövetésével kapcsolatos állítások esetében BG pedagógusai kevésbé szigorúak. A törvények betartása CSZ pedagógusai szerint a legfontosabb.

46. táblázat: Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A törvények betartása mindennél fontosabb.	4,37	4,29	4,75	4,41
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,40	2,70	3,47	3,13
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,21	2,15	3,33	2,78
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.	2,50	2,15	2,77	2,39

⁴⁷ Jelen tanulmányban szociodemográfiai jellemzőket nem közlünk.

⁴⁸ A pedagógusok esetében a társadalommal, politikával kapcsolatos kérdések esetében a diákoknál gyakrabban, igen nagy százalékban talákoztunk a válaszok kihagyásával, amiből a kutatással kapcsolatos bizalmatlanságra következtetünk.

2. Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv

A politikával kapcsolatban a pedagógusok közepesen bizalmatlanok (kevésbé bizalmatlanok, mint a diákok). Leginkább BG pedagógusai bizalmatlanok.

47. táblázat: Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	3,43	3,81	3,35	3,57
A politikának nincs semmi haszna	2,53	2,79	2,67	2,66
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	2,71	2,51	2,41	2,57

3. Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás

A pedagógusok az alábbi állítások közül leginkább azzal értenek egyet, hogy minden törvény mellett van kiskapu és hogy a politikai gárda leváltása szükséges, így bizalmatlanoknak tekinthetőek (BG pedagógusai értenek leginkább egyet az állításokkal). Azonban kevésbé egyetértő, tehát kevésbé autoriter, inkább demokratikus vélekedésük van a többi állítás esetében (a diákoknál demokratikusabb nézeteket vallanak).

48. táblázat: Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Minden törvény mellett van egy kiskapu	3,56	3,86	3,22	3,63
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	3,06	3,94	3,33	3,46
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	2,68	2,09	3,00	2,49
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	2,68	2,19	2,57	2,46
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	2,41	1,76	2,42	2,11
Az emberek két csoportra oszthatók: erősekre és gyengékre.	1,85	1,85	1,94	1,86

4. Politikai részvétel:

A pedagógusok közepesen értenek egyet azzal az állítással, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon (3,10), leginkább BG pedagógusai értenek egyet.

49. táblázat: Politikai részvétel (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	2,92	3,38	2,87	3,11

Az F-skála eredményei

A pedagógusokról elmondható, hogy iskolánként nem találunk jelentős különbségeket az F skála eredményeit tekintve. BG pedagógusai láthatóan kevésbé autoriter gondolkodásúak, azonban ez statisztikailag nem szignifikáns különbség. A pedagógusok átlagosan 2,48 mértékben értenek egyet az F-skála állításaival, azaz, hogy inkább nem értenek egyet.

50. táblázat: A pedagógusok tekintély-elvűsége az F-skála értékei alapján (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
F skála értékei (átlag)	2,71	2,22	2,66	2,48

Összegezve elmondhatjuk, hogy a pedagógusok iskolánként többnyire nem adnak markánsan különböző válaszokat az általános, demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos állítások esetében. Ennek ellenére látható, hogy BG pedagógusai a fiatalokkal kapcsolatban kevésbé tartják fontosnak az engedelmességet, szabálykövetést; illetve több kérdésben inkább értenek egyet a demokratikus nézetekkel. A politikából való kiábrándultság szintén rájuk jellemző leginkább. A diákoknál minden iskola esetében demokratikusabb gondolkodásúnak tekinthetőek az ott tanító pedagógusok, a tekintély-elvűséget mindenhol inkább elutasítják.

2.1.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága

Az általános állítások mellett a demokráciával kapcsolatos egyes tényezők fontosságára vonatkozó kérdéseket is feltettünk.

1. Kulturális, intézményi dimenzió

A pedagógusok számára leginkább az fontos, hogy a kultúrát ismerjék az emberek, legkevésbé pedig a zászló szeretete fontos számukra. AG pedagógusai számára fontosabbak az egyes tényezők, de a különbség minimális.

51. táblázat: Kulturális, intézményi dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
ismerjék és szeressék a magyar kultúrát?	4,80	4,68	4,55	4,70
vegyenek részt a választásokon?	4,57	4,45	4,36	4,48
ha kell, tudjanak áldozatot hozni az országért?	4,30	4,18	4,20	4,23
szeressék a piros-fehér-zöld zászlót?	4,21	4,15	4,09	4,16

2. Szociális dimenzió

A pedagógusok számára fontos a szociális dimenzió, nincsenek nagy különbségek az egyes iskolák között.

52. táblázat: Szociális dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
segítsék a rászorulókat?	4,42	4,29	4,23	4,33
legyenek meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő?	4,12	4,27	4,52	4,26
tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait?	4,18	4,17	4,00	4,14

3. Aktivitás dimenzió

A pedagógusok számára az aktivitás dimenzió is kifejezetten fontos, a különbségek elhanyagolhatóak. Ugyanez mondható el a törvényesség dimenziójáról is.

53. táblázat: Aktivitás dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
aktívan tegyenek a saját boldogulásukért?	4,75	4,77	4,77	4,76
szabadon kifejezhessék a véleményüket?	4,61	4,83	4,73	4,73
legyenek elkötelezett híve a demokráciának?	4,49	4,57	4,18	4,46

4. Törvényesség dimenzió

54. táblázat: Törvényesség dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
az emberek tartsák be az ország törvényeit?	4,93	4,91	4,95	4,93

A kérdések kapcsán azt tapasztaltuk, hogy fontosnak vagy nagyon fontosnak bizonyulnak a pedagógusok számára. A két legkevésbé fontos tényező a kisebbségi jogok tiszteletben tartása valamint a piros-fehér-zöld zászló szeretete. A legfontosabb dimenzió a törvényesség. Az iskolák közti különbségek elhanyagolhatóak.

2.2. Az iskola

Az iskolával kapcsolatban a pedagógusokat munkavégzésükről, kapcsolataikról és az intézményről alkotott véleményeikről kérdeztük.

2.2.1. Munkavégzés

Kapcsolattartást tekintve **a tanárok főként szülői értekezleten, fogadóórán találkoznak a szülőkkel, telefonon felhívják a szülőt vagy keresi a szülő telefonon őket.** A kapcsolatot a legtöbb módon AG tanárai tartják a szülőkkel, legkevesebb csatornát CSZ tanárai használják.

Tanítási módszereket tekintve a pedagógusok leginkább a diákok egyéni munkájára, tankönyv-használatra, az anyag elmagyarázására támaszkodnak. (átlagosan 8,13 módszert jelöltek meg a pedagógusok, legtöbbet AG, legkevesebbet CSZ tanárai).

55. táblázat: Munkavégzés (átlag)

A megjelölt válaszok számának átlaga	AG	BG	CSZ	Összesen
Kapcsolattartás módjainak száma	3,84	3,48	2,74	3,35
Tanítási módszerek száma	8,70	8,28	7,39	8,13

2.2.2. Az iskolával kapcsolatos vélekedések

Az iskolával kapcsolatos véleményeket a kapcsolatok minőségén, az elégedettségen, az iskolai munka értékelésén, valamint a válaszadók számára fontos tényezőkön keresztül vizsgáltuk.

A pedagógus válaszadók túlnyomó többsége **kapcsolatát** a nevelőtestülettel, a szülőkkel, az iskola vezetésével, az intézmény technikai dolgozóival, valamint a diákokkal jónak vagy nagyon jónak tekintette. Az intézmény fenntartójával közepes, vagy jó a viszony. BG válaszadói tekintik legjobbnak kapcsolataikat – az intézmény fenntartója és a technikai dolgozók kivételével. CSZ tanárai kevésbé tekintik jónak kapcsolataikat.

56. táblázat: Kapcsolatokkal való elégedettség (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem elégedett, 5= nagyon elégedett	AG	BG	CSZ	Összesen
az iskola vezetősége	4,29	4,53	4,05	4,35
a nevelőtestület	4,31	4,36	4,30	4,33
a diákok	4,26	4,38	4,15	4,29
az intézmény technikai dolgozói	4,12	4,17	4,30	4,17
a szülők	4,02	4,24	3,45	4,01
az intézmény fenntartója	3,88	3,07	3,92	3,70

Az iskolával kapcsolatos elégedettséget vizsgálva elmondható, hogy a pedagógusok többnyire elégedettek. Leginkább a tanár-diák jó viszonyral, legkevésbé a fizetéssel elégedettek. Szignifikáns különbség tapasztalható minden esetben (CSZ tanárai a legkevésbé elégedettek, a

kérdések többsége esetében BG pedagógusai a legelégedettebbek). Egyedül a fizetések esetében nincs szignifikáns eltérés, itt minden iskola válaszadói inkább elégedetlennek tekinthetők.

57. táblázat: Iskolai tényezőkkel való elégedettség (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem elégedett, 5= nagyon elégedett	AG	BG	CSZ	Összesen
a tanár-diák jó viszony	4,02	4,32	4,00	4,15
az iskola hírneve	4,05	4,67	2,39	4,05
az iskolán belüli együttműködések minősége	3,83	4,29	3,83	4,04
a tanítás eredményessége	3,86	4,40	3,37	4,01
tanítás utáni/kívüli programok száma és minősége	4,32	4,09	2,89	3,97
a fegyelem	3,81	4,04	2,85	3,74
az iskola épülete és környezete	4,84	3,15	2,35	3,67
az iskola tárgyi felszereltsége	3,95	3,04	3,15	3,42
a fizetés	2,83	2,14	2,11	2,41

Az iskolában zajló munkával kapcsolatban a pedagógusok többsége szintén inkább elégedett. Az állampolgárságra nevelés részének tekinthető tényezőket, ezen belül az általános műveltség fejlesztését, az állampolgári műveltség fejlesztését, az együttműködési készség fejlesztését, az önállóságra, aktivitás, vállalkozókészség fejlesztését a többség jónak értékelte. Mindenhol szignifikáns eltérések vannak, CSZ tanárai kevésbé elégedettek, illetve a kérdések többsége esetében BG pedagógusai a legelégedettebbek.

58. táblázat: Iskolában zajló munkával való elégedettség (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem elégedett, 5= nagyon elégedett	AG	BG	CSZ	Összesen
továbbtanulásra/munkára való felkészítés	4,23	4,79	3,43	4,31
általános műveltség fejlesztése	4,11	4,33	3,52	4,10
tárgyi tudás fejlesztése	3,95	4,48	3,38	4,07
gondolkodásmód fejlesztése	3,89	4,29	3,50	3,99
együttműködési készség fejlesztése	4,02	4,00	3,47	3,92
kommunikációs készség fejlesztése	3,88	4,08	3,57	3,91
magatartás formálása	3,93	3,94	3,43	3,84
önállóság, aktivitás, vállalkozókészség fejlesztése	3,75	4,06	3,47	3,84
állampolgári műveltség fejlesztése	4,02	3,88	3,32	3,83
önfegyelem fejlesztése	3,67	3,80	3,05	3,60

2.2.2.1. Iskolával kapcsolatos állítások

Az iskolával való elégedettséget ezen felül bizonyos **állításokkal való egyetértés** mentén is vizsgáltuk. Az egyes állításokat a következő kategóriák mentén felosztva elemezhetjük:

1. *Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások*

BG pedagógusai egyértelműen elégedettebbek az iskola tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos teljesítményével.

59. táblázat: Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból.	4,35	4,33	4,05	4,29
Az iskola versenyképes szakmát, továbbtanulási lehetőséget biztosít a diákoknak.	3,65	4,62	3,30	4,01
Az iskola a diákok hozott hátrányait eredményesen csökkenti	3,65	4,09	3,43	3,80
A tanulók keményen dolgoznak az iskolában	2,98	3,85	2,43	3,25

2. *Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások*

A pedagógusok az egyes állításokkal inkább egyetértenek, BG pedagógusai szinte minden kérdésben a legmagasabb értékeket adják, így elégedettek az iskolával érzelmi, közösségi szempontból. CSZ pedagógusai értenek legkevésbé egyet az állításokkal.

60. táblázat: érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
Összességében szeretek az iskolában dolgozni.	4,58	4,58	3,9	4,46
Ha a diákoknak gondja, problémája adódik, meg tudja beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából.	4,15	4,44	4,33	4,31
A kollégákkal gyakran megbeszéljük a munka során felmerülő problémákat.	4,17	4,33	4,40	4,28
Ismerem az intézmény tevékenységének alapelveit	4,19	4,35	3,85	4,20
Jó a tanári munkaközösség	4,14	4,23	4,05	4,16
Jó szívvvel ajánlanám ezt a munkahelyet ismerősömnek, barátomnak	4,10	4,58	3,11	4,14
Az iskola vezetésére mindig számíthatok problémáim megoldásában	3,90	4,31	3,65	4,04
A tanárok számára fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.	3,90	4,11	3,81	3,97
A tanulók szeretnek az iskolában lenni	3,81	4,17	3,43	3,89
Sokszor van konfliktusom diákjaimmal	1,71	1,6	1,95	1,71
Sokszor van konfliktusom a kollégáimmal	1,51	1,58	1,55	1,55

3. *Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások*

A pedagógusok az egyes állításokkal inkább egyetértenek, BG pedagógusai minden kérdésben a legmagasabb értékeket adják. AG pedagógusai gondolják a legtöbb esetben azt, hogy az iskola nem teljesít megfelelően az aktív állampolgárságra neveléssel kapcsolatos kérdésekben.

61. táblázat: Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	AG	BG	CSZ	Összesen
A diákoknak van lehetősége arra, hogy a saját ötleteiket megvalósítsák.	3,64	4,23	3,95	3,95
Van lehetőségem arra az iskolában, hogy a saját ötleteimet megvalósítsam	3,95	4,04	3,7	3,94
Az iskola vezetése meghallgatja és figyelembe veszi a véleményemet	3,76	4,23	3,62	3,94
A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a diákok véleményét.	3,67	4,19	3,81	3,92
A tanároknak fontos, hogy mindig új kezdeményezések szülessenek, hogy működjön a diákélet.	3,51	3,85	3,62	3,68

2.2.2.2. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága

Bizonyos iskolával kapcsolatos kérdések fontosságát szintén vizsgáltuk a pedagógusok esetében is.

1. *Érzelmi, közösséggel kapcsolatos kérdések fontossága*

62. táblázat: Érzelmi, közösséggel kapcsolatos kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
a tanárok meghallgassák a tanulók problémáit, ha valaki hozzájuk fordul?	4,56	4,74	4,62	4,65
legyen jó a diákközösség?	4,35	4,64	4,38	4,48
legyenek délutáni elfoglaltságok, tanításon kívüli rendezvények, programok?	3,81	4,13	3,62	3,91

2. *Aktív állampolgársággal kapcsolatos kérdések fontossága*

63. táblázat: aktív állampolgársággal kapcsolatos kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	AG	BG	CSZ	Összesen
a tanároknak éppúgy be kelljen tartani a szabályokat, mint a tanulóknak?	4,42	4,70	4,76	4,60
ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra?	4,26	4,66	4,43	4,46
a tanulók rendszeresen elmondhassák a véleményüket?	4,09	4,55	4,38	4,34
a tanulók megvalósíthassák az ötleteiket?	4,12	4,34	4,33	4,25
a tanulók azt érezzék, hogy van beleszólásuk abba, hogy alakul az iskola élete?	3,93	4,36	4,24	4,17
a tanulók maguk határozhassanak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket, programokat akarnak szervezni?	3,60	3,72	3,67	3,67
minél kevesebb időt kelljen eltölteni?	2,40	1,87	1,94	2,09

Az egyes iskolával kapcsolatos kérdésekről elmondhatjuk, hogy többnyire fontosak vagy nagyon fontosak a pedagógusok számára. Leginkább BG, legkevésbé többnyire AG számára fontosak a kérdések (azonban a különbségek gyakran minimálisak).

Összegzésképpen megkérdeztük a pedagógusokat is, hogy mennyire tartják demokratikusnak iskolájukat. A tanárok saját iskolájukat átlagosan 4,08 mértékben tartották demokratikusnak. Legkevésbé AG, leginkább BG pedagógusai gondolták, hogy demokratikus iskolájuk.

64. táblázat: Az iskola demokratikussága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem demokratikus, 5= nagyon demokratikus	AG	BG	CSZ	Összesen
A saját iskoláját mennyire tartja demokratikusnak?	3,50	4,68	3,73	4,08

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a pedagógusok iskolájukkal mind a kapcsolatok, mind az ott zajló munka kapcsán többnyire elégedettek, illetve iskolájuk érdemeit (tanulmányokkal, közösséggel, aktivitással kapcsolatban) elismerik. Továbbá fontosnak tekinthetőek számukra az egyes közösséggel és aktivitással kapcsolatos kérdések. Jól látható azonban, hogy a diákok által demokratikusabbnak tartott iskola (BG) pedagógusai maguk is demokratikusabbnak tartják intézményüket, elégedettebbek és fontosabbak számukra az egyes, iskolai élettel kapcsolatos kérdések.

3. Az egyes iskolák és az aktív állampolgárság

3.1. AG (egyházi fenntartású gimnázium) eredményei

3.1.1. Általános társadalommal, politikával kapcsolatos állítások

1. Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés

64. táblázat: Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	Diák	Pedagógus
A törvények betartása mindennél fontosabb.	4,02	4,37
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,63	3,21
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,54	3,40
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.	3,26	2,50

A szabályokkal, tekintélytisztelettel, beilleszkedéssel és lázadó gondolatokkal való felhagyással kapcsolatban a diákok inkább gondolják azt, hogy fontosak, mint a pedagógusok. A törvények betartását azonban a pedagógusok tartják fontosabbnak.

2. Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv

65. táblázat: Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	Diák	Pedagógus
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	3,79	2,71
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	3,78	3,43
A politikának nincs semmi haszna	2,39	2,53

A fiatalok inkább gondolják, hogy olyan vezetőre van szükség, akiben a nép megbízik, míg a politikai pártokból való kiábrándultság és a politika hasznosságának vitatása hasonló mindkét csoportnál.

3. Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás

66. táblázat: Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	Diák	Pedagógus
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	4,33	2,68
Minden törvény mellett van egy kiskapu	3,78	3,56
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	3,64	3,06
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	3,41	2,68
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	3,13	2,41
Az emberek két csoportra oszthatók: erősekre és gyengékre.	2,31	1,85

Az egyes állításokkal a diákok értenek jobban egyet, így a tanároknál autoriterebb, kevésbé demokratikus gondolkodásúnak tekinthetők.

4. Politikai részvétel

67. táblázat: Politikai részvétel (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért	diák	pedagógus
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	3,33	2,92

A diákok inkább gondolják azt, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.

Összefoglalva kijelenthetjük, hogy AG diákjainak és pedagógusainak válaszai jelentős különbségeket mutatnak az egyes kérdésekben, nincs látványos összefüggés a válaszok többsége esetében. Elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a pedagógusok demokratikusabb véleményen vannak. A politikai bizalmatlanság azonban mindkét csoport esetében jellemző.

3.1.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága

1. Kulturális, intézményi dimenzió

68. táblázat: Kulturális, intézményi dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
ismerjék és szeressék a magyar kultúrát?	4,15	4,80
vegyenek részt a választásokon?	3,98	4,57
ha kell, tudjanak áldozatot hozni az országért?	3,83	4,30
...szeressék a piros-fehér-zöld zászlót?	3,70	4,21

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

2. Szociális dimenzió

69. táblázat: Szociális dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
segítsék a rászorulókat?	4,03	4,42
legyenek meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő?	3,99	4,12
tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait?	2,58	4,18

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

3. Aktivitás dimenzió

70. táblázat: aktivitás dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
aktívan tegyenek a saját boldogulásukért?	4,47	4,75
szabadon kifejezhessék a véleményüket?	4,27	4,61
legyenek elkötelezett híve a demokráciának?	3,62	4,49

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A fontossági sorrend ugyanaz mindkét csoport esetében.

4. Törvényesség dimenzió

71. táblázat: törvényesség dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
tartsák be az ország törvényeit?	4,22	4,93

Összegezve elmondhatjuk: Az egyes dimenziók fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy aktívan tegyenek boldogulásukért. Legkevesbé fontos a diákok számára a kisebbségi jogok tiszteletben tartása, míg a pedagógusok számára a meggyőződés, hogy minden ember egyenlő.

3.1.3. Iskolával kapcsolatos állítások

A diákok és pedagógusok véleményeit iskolával kapcsolatos állításokon keresztül is elemeztük.

1. Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások

72. táblázat: Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból.	3,60	4,35
A tanulók keményen dolgoznak az iskolában	3,06	2,98

A diákok inkább gondolják azt, hogy a tanulók keményen dolgoznak, és kevésbé, hogy a tanároknak fontos a diákok előmenetele.

2. érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások

73. táblázat: Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Szeretek az iskolában lenni/A tanulók szeretnek az iskolában lenni	3,49	3,81
A tanároknak fontos, hogy mindig új kezdeményezések szülessenek, hogy működjön a diákélet.	3,20	3,51
Ha gondom, problémám adódik, meg tudom beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából./Ha a diákoknak gondja, problémája adódik, meg tudja beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából.	3,18	4,15
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.	2,98	3,90
Sokszor van konfliktusom a tanáraimmal/Sokszor van konfliktusom diákjaimmal	1,98	1,71

A pedagógusok jobb értékeket adnak, míg a diákok inkább közepesen értékelik a közösséggel kapcsolatos kérdéseket, kevésbé érzékelik, hogy az iskola megfelelő lenne érzelmi és közösségi szempontból.

3. Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások

74. táblázat: Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet/A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a diákok véleményét.	3,11	3,67
Van lehetőségem arra, hogy a saját ötleteimet megvalósítsam az iskolában/A diákoknak van lehetősége arra, hogy a saját ötleteiket megvalósítsák.	3,13	3,64

A pedagógusok inkább gondolják, hogy a diákok véleményét kikérik, illetve hogy adnak lehetőséget ötleteik megvalósítására.

3.1.4. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága

75. táblázat: iskolával kapcsolatos kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
a tanárok meghallgassák a tanulók problémáit, ha valaki hozzájuk fordul?	4,00	4,56
a tanároknak éppúgy be kelljen tartani a szabályokat, mint a tanulóknak?	4,52	4,42
legyen jó a diákközösség?	4,37	4,35
ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra?	4,28	4,26
legyenek délutáni elfoglaltságok, tanításon kívüli rendezvények, programok?	3,33	3,81
minél kevesebb időt kelljen eltölteni?	3,15	2,40
a tanulók maguk határozhatnak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket, programokat akarnak szervezni?	3,80	3,60
a tanulók rendszeresen elmondhassák a véleményüket?	4,08	4,09
a tanulók megvalósíthatják az ötleteiket?	4,05	4,12
a tanulók azt érezzék, hogy van beleszólásuk abba, hogy alakul az iskola élete?	3,88	3,93

Az iskolával kapcsolatos egyes (közösségi, vélemény-nyilvánítást érintő) kérdések fontosak a diákok és pedagógusok számára is. Változó, hogy melyik csoport számára fontosabbak az egyes tényezők. Látható tehát, hogy igény jelentkezik a közösségi életre, az aktivitásra; azonban a diákok értékelése szerint az iskola ezeknek az igényeknek csupán közepes mértékben felel meg.

Iskolai demokrácia

76. táblázat: Az iskola demokratikussága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem demokratikus, 5= nagyon demokratikus	Diák	Pedagógus
A saját iskoládat mennyire tartod demokratikusnak?	3,41	3,50

A diákok és pedagógusok körülbelül hasonlóképpen (közepesen vagy inkább) gondolják demokratikusnak iskolájukat.

AG iskoláról összegezve elmondhatjuk, hogy a diákok általában kevésbé elégedettek, mint a pedagógusok, és ez különösen jól látszik az érzelmi, közösségi kérdések esetében. Azonban közepesenél a legtöbb esetben azonban magasabb értékeket kapnak az egyes tényezők a diákok válaszai alapján is.

3.2. BG (állami/önkormányzati fenntartású gimnázium) eredményei

3.2.1. Általános, társadalommal, politikával kapcsolatos állítások

1. Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés

77. táblázat: Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A törvények betartása mindennél fontosabb.	3,90	4,29
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,26	2,15
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,16	2,70
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.	2,73	2,15

A szabályokkal, tekintélytisztelettel, beilleszkedéssel és lázadó gondolatokkal való felhagyással kapcsolatban a diákok inkább gondolják azt, hogy egyetértenek (közepes szinten), mint a pedagógusok. A törvények betartását azonban a pedagógusok tartják fontosabbnak.

2. Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv

78. táblázat: Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	3,95	3,81
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	3,76	2,51
A politikának nincs semmi haszna	2,70	2,79

A fiatalok inkább gondolják, hogy olyan vezetőre van szükség, akiben a nép megbízik, míg a politikai pártokból való kiábrándultság hasonló mindkét csoportnál. A politikát azonban nem gondolja egyik csoport sem haszontalannak.

3. Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás

79. táblázat: Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	4,23	3,94
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	4,16	2,09
Minden törvény mellett van egy kiskapu	3,88	3,86
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	3,46	2,19
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	3,45	1,76
Az emberek két csoportra oszthatók: erősekre és gyengékre.	2,65	1,85

Az egyes állításokkal a diákok értenek jobban egyet, így a tanároknál autoriterebb gondolkodásúnak tekinthetőek. Leginkább a politikusi gárda lecserélésének szükségességével, és azzal értenek egyet, hogy „Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.”. A pedagógusok szintén azzal értenek leginkább egyet, hogy „Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda”, továbbá azzal, hogy „Minden törvény mellett van egy kiskapu.”

4. Politikai részvétel

80. táblázat: Politikai részvétel (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	3,34	3,38

A diákok és pedagógusok egyformán közepesen gondolják azt, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.

Összefoglalva kijelenthetjük, hogy BG diákjainak és pedagógusainak válaszai jelentős különbségeket mutatnak az egyes kérdésekben, nincs látványos összefüggés a válaszok többsége esetében. Elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a pedagógusok demokratikusabb véleményen vannak. A politikából való kiábrándultság mindkét csoport esetében jellemző.

3.2.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága

1. Kulturális, intézményi dimenzió

81. táblázat: Kulturális, intézményi dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
ismerjék és szeressék a magyar kultúrát?	4,18	4,68
szeressék a piros-fehér-zöld zászlót?	3,84	4,15
ha kell, tudjanak áldozatot hozni az országért?	3,84	4,18
vegyenek részt a választásokon?	3,68	4,45

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

2. Szociális dimenzió

82. táblázat: Szociális dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
legyenek meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő?	3,89	4,27
segítsék a rászorulókat?	3,70	4,29
tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait?	2,65	4,17

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A diákok számára a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása inkább nem fontos.

3. Aktivitás dimenzió

83. táblázat: Aktivitás dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
szabadon kifejezhessék a véleményüket?	4,62	4,83
aktívan tegyenek a saját boldogulásukért?	4,45	4,77
legyenek elkötelezett híve a demokráciának?	3,62	4,57

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A diákok számára a demokráciához való elkötelezett hűség kevésbé fontos.

4. Törvényesség dimenzió

84. táblázat: Törvényesség dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
tartsák be az ország törvényeit?	4,15	4,91

A törvényességi dimenzió fontos a válaszadóknak, azonban a pedagógusoknak fontosabb.

Összegezve elmondhatjuk: Az egyes dimenziók fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy szabadon kifejezhessék véleményüket. Legkevésbé fontos a diákok számára kisebbségi jogok tiszteletben tartása, míg a pedagógusok számára a piros-fehér-zöld zászló szeretete.

3.2.3. Iskolával kapcsolatos állítások

1. Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások:

85. táblázat: Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	pedagógus
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból.	3,94	4,33
A tanulók keményen dolgoznak az iskolában	3,62	3,85

A tanulmányokkal kapcsolatos állításokkal a pedagógusok jobban egyetértenek, de a diákok is közepesen vagy inkább egyetértő állásponton vannak.

2. Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások:

86. táblázat: Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Szeretek az iskolában lenni/A tanulók szeretnek az iskolában lenni	3,72	4,17
A tanároknak fontos, hogy mindig új kezdeményezések szülessenek, hogy működjön a diákélet.	3,56	3,85
Ha gondom, problémám adódik, meg tudom beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából./Ha a diákoknak gondja, problémája adódik, meg tudja beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából	3,48	4,44
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.	3,43	4,11
Sokszor van konfliktusom a tanáraimmal/Sokszor van konfliktusom diákjaimmal	1,73	1,6

Az érzelmi, közösséggel kapcsolatos állításokkal esetében a pedagógusok jobban egyetértenek, de a diákok is közepesen vagy inkább egyetértő állásponton vannak.

3. Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások

87. táblázat: Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet/A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a diákok véleményét.	3,60	4,19
Van lehetőségem arra, hogy a saját ötleteimet megvalósítsam az iskolában/A diákoknak van lehetősége arra, hogy a saját ötleteiket megvalósítsák.	3,49	4,23

Az aktivitással, vélemény-nyilvánítással kapcsolatos kérdések esetében a pedagógusok jobban egyetértenek, de a diákok is közepesen vagy inkább egyetértő állásponton vannak.

3.2.3. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága

88. táblázat: Az iskolával kapcsolatos kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
a tanárok meghallgassák a tanulók problémáit, ha valaki hozzájuk fordul?	4,21	4,74
a tanároknak éppúgy be kelljen tartani a szabályokat, mint a tanulóknak?	4,58	4,70
legyen jó a diákközösség?	4,42	4,64
ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra?	4,35	4,66
a tanulók rendszeresen elmondhassák a véleményüket?	4,28	4,55
a tanulók megvalósíthassák az ötleteiket?	4,27	4,34
a tanulók azt érezzék, hogy van beleszólásuk abba, hogy alakul az iskola élete?	4,17	4,36
legyenek délutáni elfoglaltságok, tanításon kívüli rendezvények, programok?	3,57	4,13
a tanulók maguk határozhassanak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket, programokat akarnak szervezni?	3,89	3,72
minél kevesebb időt kelljen eltölteni?	2,99	1,87

Az iskolával kapcsolatos egyes (közösségi, vélemény-nyilvánítással kapcsolatos) kérdések fontosak a diákok és pedagógusok számára is (a tanárok számára többnyire fontosabbak).

Iskolai demokrácia

89. táblázat: Az iskola demokratikussága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem demokratikus, 5= nagyon demokratikus	Diák	Pedagógus
A saját iskoládat mennyire tartod demokratikusnak?	4,11	4,68

BG iskoláról elmondható, hogy mind a pedagógusok, mind a diákok kifejezetten demokratikusnak tekintik.

BG iskoláról összegezve elmondhatjuk, hogy az intézménnyel kapcsolatban mind a diákok, mind a pedagógusok inkább elégedettek (a diákok általában az egyes kérdésekre alacsonyabb pontokat adtak, mint a pedagógusok, azonban közepesnél magasabb értékeket kapnak az egyes tényezők).

3.3. CSZ (szakképző iskola) eredményei

3.3.1. Általános, társadalommal, politikával kapcsolatos állítások

1. Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés

90. táblázat: Engedelmesség, törvény- és szabálykövetés (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A legfontosabb erények, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	3,69	3,33
A fiataloknak szigorú szabályokra és elszántságra van szükségük, hogy küzdjenek családjukért és hazájukért.	3,69	3,47
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket és be kell illeszkedniük.	3,57	2,77
A törvények betartása mindennél fontosabb.	3,54	4,75

A szabályokkal, tekintélytisztelettel, beilleszkedéssel és lázadó gondolatokkal való felhagyással kapcsolatban a diákok inkább gondolják azt, hogy fontosak, mint a pedagógusok. A törvények betartását azonban a pedagógusok tartják fontosabbnak.

2. Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv

91. táblázat: Politikával kapcsolatos bizalom/bizalomhiány, vezérelv (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	4,00	2,41
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	3,88	3,35
A politikának nincs semmi haszna	2,94	2,67

A fiatalok inkább gondolják, hogy olyan vezetőre van szükség, akiben a nép megbízik, míg a politikai pártokból való kiábrándultság hasonló mindkét csoportnál. A politikát azonban nem tekintik kifejezetten haszontalannak.

3. Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás

92. táblázat: Erőszakelv, tekintélyelv, politikai megújulás (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	4,06	3,00
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	4,03	3,33
Minden törvény mellett van egy kiskapu	3,68	3,22
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen és ferdehajlamú alakoktól.	3,50	2,57
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	3,42	2,42
Az emberek két csoportra oszthatók: erősekre és gyengékre.	2,58	1,94

Az egyes állításokkal a diákok értenek jobban egyet, így a tanároknál autoriterebb gondolkodásúnak tekinthetőek. A pedagógusok az egyes állításokkal inkább nem vagy közepesen értenek egyet, ezért demokratikusabb véleményeket mutatnak.

4. Politikai részvétel

93. táblázat: Politikai részvétel (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	pedagógus
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	3,16	2,87

A diákok inkább gondolják azt, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.

Összefoglalva kijelenthetjük, hogy CSZ diákjainak és pedagógusainak válaszai jelentős különbségeket mutatnak az egyes kérdésekben, nincs látványos összefüggés a válaszok többsége esetében. Elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a pedagógusok demokratikusabb véleményen vannak. A politikából való kiábrándultság azonban erőteljes mindkét csoport esetében.

3.3.2. Demokráciával kapcsolatos tényezők fontossága

1. Kulturális, intézményi dimenzió

94. táblázat: Kulturális, intézményi dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
ismerjék és szeressék a magyar kultúrát?	4,03	4,55
szeressék a piros-fehér-zöld zászlót?	3,92	4,09
ha kell, tudjanak áldozatot hozni az országért?	3,50	4,20
vegyenek részt a választásokon?	3,49	4,36

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

2. Szociális dimenzió

95. táblázat: Szociális dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
legyenek meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő?	3,89	4,52
segítsék a rászorulókat?	3,89	4,23
tartsák tiszteletben a kisebbségek jogait?	3,65	4,00

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

3. Aktivitás dimenzió

96. táblázat: Aktivitás dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
szabadon kifejezhessék a véleményüket?	4,25	4,73
aktívan tegyenek a saját boldogulásukért?	4,21	4,77
legyenek elkötelezett híve a demokráciának?	3,18	4,18

Az egyes kérdések fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak.

4. Törvényesség dimenzió

97. táblázat: Törvényesség dimenzió (átlag)

Mennyire fontos neked, hogy Magyarországon az emberek...? Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
tartsák be az ország törvényeit?	3,94	4,95

A törvényességi dimenzió fontos a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabb.

Összegezve elmondhatjuk: Az egyes dimenziók fontosak a válaszadóknak, de a pedagógusoknak fontosabbak. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy szabadon kifejezhessék véleményüket. Legkevésbé fontos a diákok számára a demokráciához való elkötelezett hűség, míg a pedagógusok számára a kisebbségi jogok tiszteletben tartása.

3.3.3. Iskolával kapcsolatos állítások

1. *Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások*

98. táblázat: Tanulmányokkal, karrierrel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból.	3,50	4,05
A tanulók keményen dolgoznak az iskolában	2,73	2,43

A diákok kevésbé gondolják, hogy a tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a tanulók a lehető legtöbbet kihozzák magukból. Azonban inkább gondolják, hogy a tanulók keményen dolgoznak az iskolában (bár így is közepes alatti átlaggal).

2. *Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások:*

99. táblázat: Érzelmi, közösséggel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
Szeretek az iskolában lenni/A tanulók szeretnek az iskolában lenni	2,74	3,43
A tanároknak fontos és tesznek azért, hogy a diákok jól érezzék magukat az iskolában.	3,10	3,81
A tanároknak fontos, hogy mindig új kezdeményezések szülessenek, hogy működjön a diákélet.	2,89	3,62
Ha gondom, problémám adódik, meg tudom beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából./Ha a diákoknak gondja, problémája adódik, meg tudja beszélni valamelyik pedagógussal az iskolából	2,93	4,33
Sokszor van konfliktusom a tanáraimmal/Sokszor van konfliktusom diákjaimmal	2,21	1,95

A diákok kevésbé értenek egyet az egyes állításokkal, közösségi kérdések esetében látható, hogy inkább elégedetlenek az iskola teljesítményével.

3. *Aktív állampolgársággal kapcsolatos állítások*

100. táblázat: aktív állampolgárságra neveléssel kapcsolatos állítások (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért	Diák	Pedagógus
A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a véleményemet/A tanárok meghallgatják és figyelembe veszik a diákok véleményét.	3,31	3,81
Van lehetőségem arra, hogy a saját ötleteimet megvalósítsam az iskolában/A diákoknak van lehetősége arra, hogy a saját ötleteiket megvalósítsák.	2,72	3,95

A diákok kevésbé értenek egyet az egyes állításokkal, így a vélemények kikérése és aktivitás terén sem gondolják, hogy az iskola megfelel elvárásaiknak.

3.3.4. Iskolával kapcsolatos kérdések fontossága

101. táblázat: iskolával kapcsolatos kérdések fontossága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem fontos, 5= nagyon fontos	Diák	Pedagógus
a tanárok meghallgassák a tanulók problémáit, ha valaki hozzájuk fordul?	3,44	4,62
a tanároknak éppúgy be kelljen tartani a szabályokat, mint a tanulóknak?	3,97	4,76
legyen jó a diákközösség?	3,91	4,38
ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra?	3,89	4,43
a tanulók rendszeresen elmondhassák a véleményüket?	3,94	4,38
a tanulók megvalósíthassák az ötleteiket?	3,61	4,33
a tanulók azt érezzék, hogy van beleszólásuk abba, hogy alakul az iskola élete?	3,33	4,24
legyenek délutáni elfoglaltságok, tanításon kívüli rendezvények, programok?	3,18	3,62
a tanulók maguk határozhassanak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket, programokat akarnak szervezni?	3,14	3,67
minél kevesebb időt kelljen eltölteni?	2,86	1,94

A diákok számára kevésbé fontosak az egyes (közösséggel, aktivitással kapcsolatos) kérdések, de inkább fontosak, mint nem. Eszerint az iskolai valóság és elvárásaik nincsenek összhangban.

Iskolai demokrácia

102. táblázat: Az iskola demokratikussága (átlag)

Skálás kérdés, 1= egyáltalán nem demokratikus, 5= nagyon demokratikus	Diák	Pedagógus
A saját iskoládat mennyire tartod demokratikusnak?	2,78	3,73

Saját iskolájukat a diákok inkább nem tartják demokratikusnak, míg a pedagógusok inkább igen.

CSZ iskoláról összegezve elmondhatjuk, hogy a diákok minden (tanulmányi, közösségi, aktív állampolgársággal kapcsolatos) kérdés esetében kevésbé elégedettek, mint a pedagógusok. Az iskolai működés komoly hiányosságai találjuk CSZ esetében.

4. A Kurt Lewin Alapítvány programjainak tapasztalatai

A Kurt Lewin Alapítvány az aktív állampolgárság az első kutatási fázisban felmért helyzetét különböző fejlesztő programok révén kívánta megváltoztatni. Projektünkben ugyanis éppen arra voltunk kíváncsiak, hogy amennyiben az iskolapolgárok számára az aktív állampolgársággal kapcsolatos programokat kínálunk, elérhetünk-e valamilyen változást. Az alapítvány egyrészt pedagógus-képzéseket, másrészt diákprogramokat valósított meg az egyes intézményekben.

A pedagógus-képzések keretében az egyes iskolákra speciális kérdésekre, problémákra fókuszáltak az alapítvány trénerai. A 30 órás tréningeken az iskolák pedagógusaival az iskolai élet olyan együttműködési területeivel foglalkoztak, mint a vezetés, irányítás, felelősségi körök meghatározása, kommunikáció, visszajelzési kultúra fejlesztése, csoportban való együttműködés, értékek vagy a célok közös alapokra fektetése.⁴⁹

A diákprogramok keretében az alapítvány munkatársai mind a négy iskolában az aktív állampolgársággal kapcsolatos heti-kétheti rendszerességgel működő foglalkozásokat szerveztek, melyekre a kutatási szakaszba bevont végzős diákok jelentkezhetek. A résztvevők olyan projekt munkában vettek részt, melynek során demokratikus keretek között, egymással együttműködve alakítottak ki olyan programot, melyet a foglalkozások végén bemutattak saját diáktársaiknak. A foglalkozások során társadalmi kérdésekkel, az aktív állampolgárság és a demokratikus együttműködés problémáival egyaránt szembesülhettek és foglalkozhattak a fiatalok. A diákprogram végén pedig megtapasztalhatták, milyen az, amikor nem a tanárok, hanem ők maguk adhatnak át értékeket, ismereteket, nézőpontokat diáktársaiknak.

Jelen helyen a diákprogramok tapasztalatait foglaljuk össze. A diákprogramok hatását a programok kezdetén és végén közösen megválaszolt kérdések, illetve a programok végén a diákok által kitöltött értékelő lapok elemzése által vizsgáljuk.

4.1. Kezdeti vágyak, elvárások és program végi beszámolók

A diákprogramok kezdetén a trénerek különböző kérdéseket tettek fel a programokon résztvevő diákoknak. Megkérdezték, hogy miért jöttek el; miben gondolják jónak magukat, mit tekintenének a program sikerének, és miben szeretnének fejlődni, változni. A program végén, a lezáró foglalkozáson pedig hasonló kérdésekre válaszoltak a diákok: miket gondolnak most erősségeiknek, miben fejlődtek, és mit tekintettek a program sikerének.

AG iskola diákjait a program elején a kíváncsiság, a téma iránti érdeklődés, kérdésre válaszkapás lehetősége, a másokon való segítség helyes útjának megtanulása, illetve az emberekben lévő előítéletek csökkentésének vágya hozta a programra.

A program elején *sikernek* azt tekintették, ha van eredmény, ha más emberek érdeklődését sikerül felhívni, ha ezzel a programmal megismertethetik mások történeteit, ha maga a program végi

⁴⁹ A képzések hatását a trénerek által kitöltött megfigyelési lapok, és a képzések végén kitöltött értékelő lapok vizsgálták, azonban jelen helyen ezekkel a kutatási eredményekkel nem foglalkozunk.

esemény sikerül, ha majd a jövőben egy adott szituációban a tanultakat fel tudják használni. A program végén AG iskolában a program sikerének tekintették, hogy sokakat érdekelt és sokaknak tetszett szervezett esemény, a sikeres megvalósítást, a „malőr” nélküli levezésnylést, a sok embert (aki eljött), a közösség összekovácsolódását, csapatmunkát. A program eleji sikerkritériumok tehát többnyire megvalósultak, és emellett többen a csapatmunkát is sikerként emelték ki.

A program elején arról, hogy mik *erősségeik*, miben jók, a diákok úgy gondolták, hogy ez az írás, empátia, ismerkedés (közvetlenség), mások problémáinak meghallgatása, másokon való segítség, a beszéd. A program végén az iskola diákjai szerint erősségeik a beszéd, mások meghallgatása, közvetlenség, csapatban dolgozás, rábeszélés. Így erősségeik megmaradtak, nem változtak jelentős mértékben.

A program elején a diákok úgy jelezték, *fejlődni szeretnének* a negatív dolgok elfogadásában, a dolgokra való rálátás kiszélesítésében, a valóság dolgainak nyitottabb fogadásában, saját előítéletek megszüntetésében, tolerancia, ismeretek, koncentráció, önbizalom terén. A program végén úgy gondolták, hogy fejlődtek, változtak a következőkben: elfogadóbb hozzáállás, empátia, megnyugvás (hogy sikerült a program) és interjú-készítés. A kérdések alapján a diákok sikerként élték meg a programot és többen fejlődtek olyan dolgokban, amikben szerettek volna.

BG diákjai arra a kérdésre, hogy *miért jöttek*, a következőket emelték ki: a kérdőív, pedagógia, ismeretterjesztés, érdeklődés, másokon és problémáikon való segítség, felhívni más emberek figyelmét a társadalmi problémákra, embereket megismerni.

A program elején *sikernek* azt tekintették, ha sikerül megismertetni az emberekkel, fiatalokkal, hogy hogyan élnek azok, akiket nem látunk, ha megváltozik pár ember életszemlélete, ha néhányan megismerik egymást és egymás véleményét a témában, ha másoknak is segítenek kitorzni a ma oly gyakori érdektelenségből, ha elérik, hogy a gyerekek ne előítéletesen és zárkózottan nőjenek fel. A foglalkozások végén program sikerének azt tekintették, hogy sikerült aktivizálni az embereket; véleményeket, gondolatokat váltott ki az emberekből, sok ember figyelmét felkeltette, függetlenül attól, hogy milyen értelemben, siker a néhány visszajelzés is és a médiában keltett visszhang. Fontos, hogy sokak számára letisztázódott, hogy mi a program célja. A program eleji sikerkritériumok tehát többnyire megvalósultak.

A program elején *jónak tekintették magukat* a következőkben: közösségi munka, szervezőkészség, problémamegoldás, ötletelés, megbízhatóság, segítőkészség, kommunikáció, mások megismerése. Volt olyan válaszadó is, aki mindenben egy kicsit jónak tekintette magát, de hogy igazán miben jó, azt nem tudta. A program végén ehhez képest azt gondolták, erősségeik a megbízhatóság, jó szervezőkészség, kreativitás, az emberek meggyőzése, kommunikáció, kreativitás, pontosság, problémamegoldás. Erősségük volt eszerint jópár aktív állampolgársághoz kapcsolódó készség.

Fejlődni szerettek volna a program kezdetén a kommunikáció, nyitottság, ismeretek bővítése, emberek megszólítása, kapcsolatteremtés terén, illetve valaki arra szeretett és rájönni, hogy miben igazán jó. A program végén úgy gondolták, főként ezekben fejlődtek, változtak: a vélemény változott, mert el kellett gondolkodni a témában és a visszajelzések is formáltak, jobban odafigyelnek a társadalmi problémákra, nem ítélik meg olyan hamar, próbálják mindennek a másik oldalát is nézni, fontosabbá vált a környezetük és a saját életük, pozitívabbak

lettek, sikerrel zártak egy “programot”, megismerték az alapítványt. A kérdések alapján a diákok sikerként élték meg a programot és fejlődtek olyan készségekben, amikben szerettek volna.

CSZ iskolában a vezetőség a programot lezáró esemény, a produktum véglegesítése előtt leállította a projektmunkát. Ennek megfelelően a következőkben bemutatott válaszok között negatív véleményekkel találkozunk.

A program elején arra a kérdésre, hogy *miért jöttek el*, a következőket emelték ki: a programon alkalmazott médium érdeklő őket, nem kell órára menni, kíváncsiság. Továbbá szerették volna bebizonyítani, hogy ők is képesek valamire.

A program *sikerének* azt tartották, ha normális produktumot állítanak elő, ha mindenkinek tetszik, ha elkezdik, mindenki jól szerepel, a csapatmunkát, illetve volt, aki szerint a végén derül ki. A program végén a program sikerére 10-ből 4-en nem válaszoltak semmit. Mások a produktum elkészülését, az eljutást idáig, elkezdést, az együttműködést emelték ki. Látható, hogy itt nem volt sikeres a program – a záró esemény nem került megrendezésre, a gyerekek nem láthatták és mutathatták be az általuk elkészített produktumot.

Arra a kérdésre, hogy *miben jók*, a következőket mondták: szereplés, közös munka, szervezés, humorérzék, szövegelés, kitartás, fejlett kritikai érzék. CSZ-ben a diákprogram végeztével ismét elmondták, miben jók a programhoz kapcsolódóan: legtöbben nem tudták, volt, aki a szerkesztést, humort, színészkedést mondta.

A program elején fejlődni szerettek volna a következőkben: új tudás, ismeret szerzésében, művészetek, a produktum elkészítése, kommunikációs készség. A program végén úgy gondolták, nem változtak, fejlődtek semmiben.

DSZ iskolában – jelen helyen a speciális igényű gyerekek válaszait is elemezzük – a diákok a következők miatt *jöttek el* a foglalkozásokra: szereplés, kíváncsiság és tudás fejlesztése, a többiek megismerése, barátok, jó hangulat, új tapasztalat, kihívás. Volt olyan válaszadó is, akit ide „besoroztak”.

A programot *sikeresnek* tekintették az első foglalkozáson, ha: jó a történet, ha jó lesz az elkészült produktum, mindenkinek tetszik, mindenki együttműködik, itt van, figyel és dolgozik, el, ha mindenki összetart (ezt sokan mondták), jó a hangulat. A program végén sikeresnek tekintették az együttműködést (többen), a jó, összetartó csapatot és a határidők betartását.

A program elején a diákok *magukat jónak tekintették* színjátszás, szoftverismeret, növényismeret, tánc, zenehallgatás, térbeni tájékozódás és vágás, többen beszélgetés, számítógépezés, rajzolás (illetve különböző sportok) terén. A program végén hasonló dolgokat említettek: színészet, történetírás, filmvágás, diszlettervezés, számítógép használat, sportolás.

A diákok a program elején *fejlődni* szerettek volna a következőkben: színészet, szereplés, számítógép, növényismeret, tanulás, filmszerkesztés, együttműködés, sportolás. A program végére fejlődtek: szereplésben, tanulásban, a produktumhoz kapcsolódó készségekben. A kérdések alapján a diákok sikerként élték meg a programot és fejlődtek olyan kompetenciákban, amikben szerettek volna.

A diákprogramok eredményeit összefoglalva elmondhatjuk, hogy három esetben a diákok elérték sikereket, melyeket a programok elején megfogalmaztak, illetve fejlődtek olyan készségekben, amikben szerettek volna. Továbbá érdemes megjegyezni, hogy a fejlesztett tulajdonságok, a sikerélmények között általában olyan kompetenciák szerepeltek, amelyek az aktív állampolgárság szerves részei, mint a szociális érzékenység, társadalom ismerete, együttműködési, kommunikációs kompetenciák, kritikai érzék, előítéletek csökkentése, tolerancia, megértés, empátia, sokféleség szeretete. A diákprogramok értékelése során egy iskolában (CSZ) találtunk negatív válaszokat, azonban itt a program befejezetlensége miatt ez nem meglepő eredmény.

4.2. Az értékelő lapok eredményei

A diákprogramok végén a diákok értékelő lapokat is kitöltöttek, ahol különböző kérdésekre válaszolva fejtették ki véleményüket.

A diákok szerint a program a következőkről szólt: AG-ben az előítéletet, szépséget, szegénységet, új átadását, valóságot, dolgokon való túllátást, csoportépítést emelték ki. BG-ben a szemléletváltást, környezetünk megismerését, a foglalkozáson résztvevő társak és a program témájának megismerését, majd az "üzenet" közvetítését az embereknek jelezték. CSZ diákjai szerint a program arról szólt, hogy ők miben jók, hogy megmutassák, hogy tudnak alkotni és hogy nem vesztesek, csapatmunkáról illetve kifejezetten a produktum elkészítéséről szólt. DSZ diákjai szerint a program az összetartásról, együttműködés, együttműködés szólt, továbbá a produktum elkészítéséről illetve az odafigyelés szükségességéről szólt.

A diákok a program során megtudták magukról: AG diákjai közül volt, aki magáról semmit nem tudott meg, de volt, aki megtudta, képes a semmiből teremteni, szervezni, együttműködni, sértődékeny, nem tudja kezelni az emberi problémákat, nem tud szerepelni. Pozitív és negatív dolgok is kiderültek. BG diákjai megtudták magukról, hogy vannak a rossz dolgoknál sokkal rosszabbak, keveset tudnak az embertársaikról, illetve a problémáikról, érdeklik őket a társadalmi problémák és a szervezés. Volt, aki arra jött rá, hogy büszke lehet a családjára, mert teljes elfogadásra nevelte és sok "legszegényebb helyzet" számára nem volt ismeretlen. CSZ-ben többen azt írták, semmit nem tudtak meg magukról, illetve volt, aki azt, hogy van benne tehetség, míg volt, aki azt, hogy lustább, mint gondolta. DSZ-ben csak pozitívumokat emeltek ki: hogy ügyesek, jól megy a szereplés, együttműködés, sikerült a produktum előállítás.

A program során a társaikról megtudták a következőket: AG-ben a következőket emelték ki: hasonlítanak egymáshoz, jól dolgoznak együtt, célratörők, érzékenyek, csapatmunkások. BG-ben kiemelték, hogy sok bennük a közös, sok témában egyformán gondolkodnak, hasonló az érdeklődési körük, de mindenki máshogy áll a feladatokhoz. Kreatívak, nyitottak, bár szeretnek halogatni, de végül mindent megvalósítottak, és kialakult egy csapat. CSZ-ben többen nem sokat tudtak meg, mások azt, hogy tehetségesek, hogy tudnak csapatban dolgozni, de volt, aki szerint komolytalanok, primitívek és gyerekesek társai. DSZ-ben a jó csapatmunkát, összefogást, együttműködést, határidő betartását, jó szereplést, ügyességet emelték ki.

A program során a diákok a következő társadalommal kapcsolatos ismereteket szerezték: AG-ben az életkörülményekről, a nehézségekről, a látszat csalásáról, a közönyről, a

szélsőségekről számoltak be. BG-ben kicsit betekintést nyertek minden réteg életébe, megismerték azokat a sorsokat, amelyeket a média nem feltétlenül közöl, hogy más embereknek milyen problémákkal kell nap mint nap megküzdeniük, és hogy Magyarországon (főleg a nyugati országokhoz képest) nagy az elutasítás. CSZ-ben nem gondolták, hogy szereztek társadalommal kapcsolatos ismereteket. DSZ-ben a kérdésre a csapatban való együttműködést emelték ki, azt, hogy sérült emberekkel együtt lehet működni.

A program legfőbb erősségeiként a következőket emelték ki a diákok: AG-ben a lényegre törő produktumot, a fiatalosságot, együttműködést, fantáziadús programot, játékosságot, mások véleményének kitágítását, csapat összehozását emelték ki. BG-ben a kis csoport „okos” megmozgatását, a csapaton belüli emberek illetve az egyformán gondolkozó emberek megismerését, a személyes kapcsolatok kiépítését a szervezőkkel és a társakkal, a változó korosztályok megszólítását, színességet, aktualitást, őszinteséget, elgondolkodtatást, hatásvadászattól való mentességet sorolták fel. CSZ-ben is kiemelték erősségeket, mint a csapatmunka, a bizonyításra való lehetőség. DSZ-ben a szereplést, történetírást, összetartást, együttműködést, csoportmunkát emelték ki. **A csoportvezető(k)ről** minden iskolában pozitívan nyilatkoztak, elégedettek voltak: korrekt, kedves, lelkiismeretes, segítőkész jelzőkkel illették az alapítvány munkatársait.

A program megvalósításával kapcsolatban **fejlesztendő pontnak tartották** AG-ben az interaktivitást, a másokra való figyelmet, a foglalkozásokat, a kommunikációt, szervezést, ismeretszerzést, illetve volt, aki szerint nem volt fejlesztendő pont. BG-ben több felvezető programot, az időhiányt, szervezésbeli nehézséget, kevés foglalkozási alkalmat jegyezték meg. CSZ-ben többnyire nem válaszoltak. DSZ-ben a rövideget, folytatás hiányát, jobb összefogást és több résztvevőt emelték ki. A program során a következő **nehézségekkel** szembesültek a diákok: technika, passzivitás, kommunikációs zavar, szervezési problémák, időbeosztás.

A program megvalósítása során a tanárok és egyéb iskolai alkalmazottak a diákok szerint a következőképpen viselkedtek: AG-ben valaki szerint nehezítették, valaki szerint segítettek, BG-ben segítsérről számoltak be, CSZ-ben nem befolyásolták, nem működtek közre, DSZ-ben segítettek egy néhányan, mások nem befolyásolták.

A tanárok véleménye a programról a diákok szerint AG-ben pozitív, is-is, vagy semmilyen volt; BG-ben egy negatív visszajelzés érkezett, de többségében pozitív véleményekkel találkoztak; DSZ-ben jók voltak a visszajelzések. CSZ diákjai nem válaszoltak erre a kérdésre. **A diákok részéről** a visszajelzések a következőképpen alakultak: AG szerint vegyes véleménnyel voltak, volt, akinek tetszett, volt, akinek nem, illetve volt, aki nem értette. BG-ben aki vette a fáradságot és megnézte a produktumot, annak tetszett is. Sokan semlegesek, érdektelenek voltak, de sokan pozitívan vélekedtek, érdeklődtek. CSZ-ben nem látták. DSZ-ben tetszett a diákoknak. Változást abban, ahogy a tanárok vagy a diákok velük viselkednek, a programokon résztvevő diákok nem érzékeltek.

A diákokat arról is megkérdeztük, hogy ötfokú skálán milyenek értékelik bizonyos szempontokból a programokat. A diákok átlagosan 3,85 értékben érezték sikeresnek a programot, illetve számukra 3,88 mértékben érezték hasznosnak. Arra a kérdésre, hogy mennyire teljesültek az eredeti vágyaik, elvárásaik, amiért ide jöttek, a diákok átlagosan 3,58 értéket adtak. A program

során a diákok átlagosan 4,35 értékben érezték jól magukat, illetve 3,19 átlagban érezték azt, hogy az iskola támogatja őket.⁵⁰

103. táblázat: A diákprogram értékelése (átlag)

Skálás kérdés, 1= nagyon rossz, 5 = nagyon jó	BG	AG	CSZ	DSZ	Összesen
Mennyire érezted sikeresnek a programot?	4,00	4,00	3,22	4,50	3,85
Mennyire érezted számodra hasznosnak a programot?	5,00	4,71	2,67	4,00	3,88
Mennyiben teljesültek az eredeti vágyaid, elvárásaid, amiért ide jöttél?	3,75	3,71	2,89	4,33	3,58
Mennyire érezted jól magad a program során?	4,75	4,86	3,78	4,33	4,35
Mennyire érezted úgy, hogy támogat az iskola a program során?	4,25	2,71	2,22	4,50	3,19

⁵⁰ Szignifikáns az eltérés az egyes iskolák között a következő kérdésekben: Mennyire érezted sikeresnek a programot?, Mennyire érezted számodra hasznosnak a programot?, Mennyire érezted úgy, hogy támogat az iskola a program során?. Legkevésbé CSZ diákjai érezték sikeresnek és számukra hasznosnak a programot. Illetve AG és CSZ szerint nem támogatta őket az iskola a program során.

4.3. A programokon résztvettek attitűdjei, vélekedései

A második lekérdezés során a programokon részt vett és részt nem vett diákok vélekedéseinek összehasonlítására is lehetőségünk adódott. A válaszokból egyértelmű, tendenciózus különbségeket többnyire nem tapasztalunk a legtöbb kérdésben (továbbá az alacsony elemszám megnehezíti az összehasonlíthatóságot).

Egy kérdés kapcsán azonban minden iskolában hasonlóan eltérő eredményeket kaptunk. **Minden iskolára igaz, hogy a romákkal kapcsolatban a programokon résztvevő válaszadók nyitottabbak. Illetve ezeket az eredményeket kaptuk többnyire a homoszexuális fiatalokkal szembeni távolsággal kapcsolatban is.**

104. táblázat: A roma fiatalokkal kapcsolatos társadalmi távolság a diákprogramokon résztvettek és részt nem vettek körében (igen válaszok aránya, %)

	AG		BG		CSZ	
	Részt vett	Nem vett részt	Részt vett	Nem vett részt	Részt vett	Nem vett részt
Szívesen vennéd-e, hogy egy egy általad cigánynak tartott fiatal)...						
abba az iskolába járjon, ahova Te jársz?	88,9	39,2	57,1	47,9	83,3	88,5
az osztálytársad legyen?	75,0	29,0	57,1	42,9	100,0	88,5
a padtársad legyen?	62,5	21,2	42,9	32,0	100,0	73,1
a barátod legyen?	87,5	23,9	42,9	34,7	100,0	80,8

105. táblázat: homoszexuális fiatalokkal kapcsolatos társadalmi távolság a diákprogramokon résztvettek és részt nem vettek körében (igen válaszok aránya, %)

	AG		BG		CSZ	
	Részt vett	Nem vett részt	Részt vett	Nem vett részt	Részt vett	Nem vett részt
Szívesen vennéd-e, hogy egy homoszexuális (meleg) fiatal)...						
abba az iskolába járjon, ahova Te jársz?	77,8	36,3	71,4	63,3	42,9	36,0
az osztálytársad legyen?	77,8	32,0	71,4	57,4	28,6	32,0
a padtársad legyen?	55,6	21,6	57,1	48,1	28,6	20,0
a barátod legyen?	66,7	22,0	57,1	45,8	14,3	16,0

4.4. A diákprogramok értékelése az iskola végzős diákjai által – a második kérdőív eredményei

A második kérdőíves lekérdezés során az alapítvány által megvalósított programokról is megkérdeztük a kérdőíveket kitöltőket. Az eredmények szerint az egyes programok produktumait BG-ben a diákok 62,2 százaléka, AG-ben a diákok 69,9 százaléka látta (a szakközépiskolában nem került bemutatásra).⁵¹

A válaszadó diákok közül a jövőben szívesen venné, ha az iskolájában hasonló programot szerveznének CSZ 26,3 százaléka, szemben BG 64,1 százalékkal, és AG 49,6 százalékkal. Összesen 53,1 százalék, tehát a válaszadó diákok többsége venné szívesen. Az iskolák közti különbség szignifikáns.⁵²

Ennél kevesebb embernek lenne kedve a jövőben személyesen részt venni hasonló programon. CSZ esetében 6 fő – tehát kevesebb, mint ahányan részt vettek. A két gimnáziumban azonban lényegesen nagyobb azok száma, akik szívesen részt vennének hasonló program szervezésében (BG 35 fő – 26,7 százalék, AG 26 fő – 21,0 százalék).

106. táblázat: A diákprogramok alakulása a jövőben (igen válaszok aránya, %)

	AG	BG	CSZ	Összesen
A jövőben szívesen venné, ha az iskolájában hasonló programot szerveznének.	49,6	64,1	26,3	53,1
A jövőben személyesen részt venne hasonló programon.	21,0	26,7	15,8	22,9

A diákok a kérdőívben azt is kifejtették, hogy mi a véleményük a programokról. Eszerint – bár előfordultak negatív vélemények is – a válaszadóknak többnyire tetszettek a programok, interaktív, figyelmet felhívó jellegük miatt, illetve sokaknak tetszett a koncepció, a téma, az üzenet is.

⁵¹ Jelen helyen DSZ diákjainak kérdőíveit nem elemezzük.

⁵² Az elemzésbe bevettük az „Nem tudom/Nem szeretnék válaszolni” válaszokat is.

Összegzés

A Kurt Lewin Alapítvány egy éven keresztül végzett kutatási és oktatási programot négy kelet-magyarországi középiskolában. A kutatás során azt vizsgáltuk, hogy az iskola, mint szervezeti-működési környezet milyen hatással van a diákok aktív állampolgárságára.

Magyarországon és az Európai Unióban az aktivitáson, felelősségen és demokratikus értékeken alapuló állampolgárság fogalma hangsúlyos az oktatáspolitikában. Ennek ellenére azonban a társadalom, és kifejezetten a fiatalok nézetei, vélekedései nem az aktív állampolgárság erősödéséhez szükséges irányba változnak. A Kurt Lewin Alapítvány ezért dolgozta ki programját, melyben egyrészt felmértük a fennálló helyzetet a kiválasztott iskolákban a témával kapcsolatban, másrészt pedig különböző fejlesztő tevékenységek segítségével kívántunk változást elérni.

Az alapítvány négy középiskolában: egy állami fenntartású (jelölése BG) és egy egyházi fenntartású gimnáziumban (AG), illetve két szakképző iskolában – CSZ és DSZ - mérte fel az aktív állampolgárság témakörébe tartozó kérdéseket. Kérdőívek és interjúk segítségével vizsgáltuk az iskolapolgárok szociodemográfiai jellemzőit; mindennapi szokásait; társas kapcsolatait; jövőre vonatkozó terveit; demokráciával, politikával és társadalommal kapcsolatos ismeretszerzési szokásait, ismereteit és véleményeit; valamint az iskolával – és ezen belül is az iskolai demokráciával – kapcsolatos ismereteket és vélekedéseket.

Jelen tanulmányban három iskola (AG, BG és CSZ) diákjai - és kisebb mértékben tanárai – válaszait hasonlítottuk össze (DSZ speciális, sérült fiatalok képzését felvállaló szakképző iskola, az intézmény kérdőíveit nem vettük be a jelen elemzésbe). A válaszok alapján az iskolák között egyértelmű különbségeket találtunk a kérdések többsége esetében.

A diákok

Az egyes iskolák diákjait összehasonlítva **szociodemográfiai jellemzők** mentén jelentős különbségeket tapasztaltunk. Elmondható, hogy a tanulmányban vizsgált szakképző iskolába átlagosan több fiú jár, idősebbek a diákok, illetve mind az apa, mind az anya iskolai végzettsége és munkavállalása tekintetében rosszabb helyzetben vannak. Ennek ellenére az anyagi helyzet objektív mutatói és szubjektív megítélése alapján számottevő különbségeket nem tapasztaltunk az intézmények között, a diákok többnyire rendelkeznek a szükséges javakkal. Azonban a diákok harmada beszámolt arról, hogy elfordult az elmúlt egy évben családjukkal, hogy hónap végére elfogyott a pénz, ami anyagi nehézségeket implicál.

A diákok **mindennapi szokásait, társas kapcsolatait, elégedettségét, jövőképét** tekintve elmondható: többnyire elégedettek életükkel – leginkább baráti kapcsolataikkal, legkevésbé jövőbeni kilátásaikkal. A diákok problémáikat meg tudják beszélni bizonyos személyekkel (pl. anya, apa, legjobb barát), legkevésbé osztályfőnökükkel/tanáraikkal tudják megbeszélni az őket zavaró dolgokat a felsorolt lehetőségek közül. A baráti kapcsolatok számát tekintve a szakképző iskola diákjai kevesebb baráttal rendelkeznek, mint a másik két iskolában.

Szabadidejében a diákok többsége jár sportolni illetve közel felük jár különóra (CSZ-ben azonban lényegesen kevesebben). A diákok többsége rendelkezik hobbikkal. Itt is látható, hogy a közösség, a szervezett programok fontosak számukra.

A jövő illetően a diákok többsége rendelkezik konkrét elképzelésekkel arról, hogy mivel szeretne foglalkozni iskola után. A továbbtanulást a szakképző iskolában kevesebben tervezik.

Az általános társadalmi, politikai kérdésekről elmondható, hogy az egyes iskolák között tapasztalunk különbségeket:

Ismeretszerzési szokásaikat tekintve a diákok többsége nem beszélget gyakran vagy nagyon gyakran se osztályfőnökével, se szüleivel, se barátaival. Médiafogyasztási szokásaikat vizsgálva elmondhatjuk, hogy a válaszadók többnyire a televízióból tájékozódnak a társadalommal, politikával kapcsolatos kérdésekről.

Az egyes iskolák között jelentős különbségeket találunk mind az **ismeretek**, mind az **ismeretszerzési szokások** esetében: BG-ben tudják leginkább, CSZ-ben pedig legkevésbé az ismereti kérdések helyes válaszait. BG-ről mondható el az is, hogy a legtöbbet beszélnek a diákok politikáról és társadalmi kérdésekről barátaikkal, illetve szüleikkel, továbbá ők használják leginkább az írott és elektronikus sajtó lehetőségeit is (bár itt igen alacsony a különbség).

Személyes állampolgári aktivitásukat tekintve a diákok nagytöbbsége tervezi, hogy elmegy szavazni a következő országgyűlési választásokon, azonban CSZ-nél a többség nem tervezi. Pártszimpátiát illetően a diákok többsége számára egyik jelenlegi politikai párt sem szimpatikus vagy nagyon szimpatikus. Leginkább azonban a radikális nézeteket képviselő Jobbik szimpatikus a számukra (AG-ben a legszimpatikusabb a párt a diákok számára).

Szervezeti aktivitást tekintve a diákok szívesen részt vennének bizonyos szervezetekben: átlagosan 6-7 szervezetben vennének részt, leginkább jótékonyági szervezetben, környezetvédő szervezetben, sportegyesületben; legkevésbé pedig fajgyűlölet ellen fellépő szervezetben valamint politikai pártban. Ennek ellenére azonban jelenlegi aktivitásukat tekintve a diákok mindössze 12,7 százaléka tagja valamilyen szervezetnek.

Önkéntes munkát a diákok többsége végzett korábban (AG-ben a legtöbben, CSZ-ben a legkevesebben). A jövőt nézve szintén a diákok többségének, a válaszadók 60 százalékának lenne kedve önkéntes munkát végezni (leginkább BG-ben, legkevésbé CSZ-ben önkénteskednének).

Az általános, demokráciával, aktív állampolgársággal kapcsolatos véleményeiket, attitűdjeiket tekintve az egyes állításokkal való egyetértés alapján megállapíthatjuk, hogy a diákok inkább törvény- és szabálykövetőnek, engedelmesnek (BG diákjaira jellemző a legkevésbé a szabálykövetés, CSZ diákjai számára a törvények tisztelete); a politikával kapcsolatban bizalmatlannak, kiábrándultnak; illetve inkább tekintélyelvet, erőszakelvet, vezérelvet követőnek tekinthetőek. Jelentős különbségeket az iskolák között e tekintetben nem találtunk.

Példa a fent írt megállapításokra, hogy a diákok 5 fokozatú skálán 4,22 értékben értenek egyet azzal, hogy Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem,

ha kell, oda is üt; 3,97 értékben azzal, hogy Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda. Ennek ellenére azonban közepesen azzal is egyetértenek, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon (3,32). A kérdőívben alkalmazott F-skála kérdéseit összevonva **a diákok inkább a tekintély-elvűséget támogatóknak tekinthetőek, az iskolák között számottevő különbséget nem tapasztalunk.**

Ennek ellenére a diákok számára többnyire fontosnak vagy nagyon fontosnak bizonyultak egyes, a demokráciával kapcsolatos tényezők. A legalacsonyabb értéket kapott kérdés a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása valamint a demokráciába vetett hit, legfontosabb pedig az, hogy az emberek aktívan tegyenek a saját boldogulásukért és szabadon kifejezhessék a véleményüket (azaz az aktivitással kapcsolatos kérdések). **Eszerint a személyes aktivitás fontosnak tartása nem párosul feltétlenül a demokráciába vetett hittel.**

Három csoporttal kapcsolatos **társadalmi távolságot** is mértünk a diákok esetében: a diákok legkevésbé a mozgássérültekkel szemben távolságtartóak (a csoporttal szemben kifejezetten nyitottnak tekinthetőek). A roma és homoszexuális fiatalokkal azonban többségük semmilyen szinten nem érintkezik szívesen, így elutasítóknak tekinthető. Az iskolák közötti különbségek szignifikánsak, a romákkal CSZ diákjai elfogadóbbak, a homoszexuális fiatalokkal BG diákjai.

A társadalmi, politikai kérdésekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálata során levonhatjuk azt a következtetést, hogy az iskolák hatása nem kifejezetten magas, a diákok a különböző intézményekben többnyire hasonló módokon vélekednek az egyes kérdésekről. Történik ez annak ellenére, hogy ismeretek és ismeretszerzési szokások, illetve személyes aktivitás terén jelentős különbségeket tapasztaltunk.

A diákok **iskolával kapcsolatos** válaszait vizsgálva jelentős különbségekre bukkanunk. **A tanulmányi eredményekkel** kapcsolatos kérdésekben szignifikáns eltérések vannak az egyes intézményekben (tanulmányi átlag, évisméltés, lógás, iskolaváltás tekintetében CSZ-ben rosszabbak az eredmények).

A **diákok ismeretei iskoláikban fellelhető lehetőségekről** szintén különböznek. A gimnáziumok diákjainak több lehetősége van, illetve az iskola által biztosított lehetőségekről a diákok többsége tud. CSZ diákjai tudják úgy (többnyire helyesen), hogy bizonyos tényezők nincsenek az iskolában (pl. nyári tábor, szakkör, stb.). Az iskolajogi kérdésekre a helyes választ BG diákjai tudják a legnagyobb arányban.

A **diákok részvételét** illetően a válaszokból kirajzolódik, hogy a diákok közül sokan részt vesznek bizonyos lehetséges programokon. Leggyakrabban ünnepeken, legkevésbé pedig táborokban, illetve korrepetáláson vesznek részt (BG diákjai tekinthetőek a legaktívabbnak). Legkevésbé CSZ iskola diákjai vesznek részt az iskola által szervezett programokon.

Az iskolai lehetőségekről, ismeretekről és részvételről az intézmények közti különbségeket összegezve kijelenthető, hogy BG a diákjogi ismeretek terén diákjai a legtájékozottabbak, az iskolai részvétel terén szintén ők a legaktívabbnak. Legkevésbé CSZ diákjai aktívak és ők rendelkeznek a legkevesebb lehetőséggel az iskolában.

Az iskolával kapcsolatos vélekedések szempontjából a diákok többsége inkább elégedett vagy teljesen elégedett iskolájával a tekintetben, hogy milyen a tanítás színvonala és mennyire jönnek ki osztálytársaikkal. Ennél kevésbé elégedettek azzal kapcsolatban, hogy mennyire igazságosak a tanárok, mennyire veszik figyelembe a diákok véleményét és milyen a közösség. A legelégedettebbnek BG diákjai, legkevésbé elégedettnek CSZ diákjai tekinthetők.

A diákok többnyire inkább egyetértettek bizonyos, az iskolájukat leíró állításokkal (az iskola érdemeit tanulmányokkal, karrierrel; érzelmi, közösségi témákkal; illetve aktivitással kapcsolatos állítások mentén is vizsgáltuk), tehát többnyire pozitívan ítélték meg az iskolájukat az egyes kérdésekben (legkevésbé CSZ diákjai értettek egyet az állításokkal). Továbbá inkább fontosnak bizonyultak számukra az iskola közösségi életével, iskolán belüli kapcsolatokkal, aktív állampolgársággal kapcsolatos tényezők.

Iskolai bontásban BG diákjai értenek leginkább egyet az egyes az intézményről szóló állításokkal, illetve számukra legfontosabbak ezek a kérdések (az aktív állampolgársággal kapcsolatban is). Inkább vannak tehát pozitív véleménnyel az iskolájukról.

Összefoglaló kérdésként azt is feltettük, hogy a diákok iskolájukat mennyire tekintik demokratikusnak. Legkevésbé CSZ (2,78), leginkább BG iskolát (4,11) tartják demokratikusnak válaszadók (AG diákok értékelése: 3,41). **Eszerint az adott iskolát a legdemokratikusabbnak tekintők elégedettebbek a leginkább, nyilvánulnak meg legpozitívabban iskolájukról és tartják fontosnak az egyes intézménnyel kapcsolatos kérdéseket.**

A pedagógusok

A diákok mellett jelen összefoglalóban az egyes iskolákban tanító **pedagógusok kérdőíveit** is elemeztük. Esetükben a demokráciával, politikával, társadalommal kapcsolatos kérdések összegzésképpen elmondhatjuk:

A demokráciára, politikára, társadalomra vonatkozó általános állítások kapcsán a pedagógusok demokratikusabb véleményeket képviselnek. Inkább nem értenek egyet azzal, hogy Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.

A diákokhoz hasonlóan azonban a tanárok is bizalmatlannak tekinthetők a politikával kapcsolatban. Inkább egyetértenek azzal, hogy Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda. Továbbá egyetértenek azzal, hogy minden törvény mellett van kiskapu és hogy a politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét, így bizalmatlannak tekinthetők. Ennek ellenére azonban leginkább azzal az állítással értenek egyet, hogy a törvények betartása mindennél fontosabb, illetve szintén közepesen azzal is egyetértenek, hogy a politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a pedagógusok iskolánként nem adnak tendenciózusan különböző válaszokat (bár BG pedagógusai bizonyos állítások kapcsán – pl. a fiatalok szerepéről – demokratikusabb gondolkodásúnak tekinthetők, mint a többi iskola

pedagógusai). A tanárok diákjaiknál minden iskola esetében demokratikusabb gondolkodásúnak, az autoriter gondolkodásmódot inkább elutasítónak tekinthetőek.

Az egyes demokráciával kapcsolatos tényezők a pedagógusok számára is fontosnak vagy nagyon fontosnak bizonyulnak. A két legkevésbé fontos tényező itt a kisebbségi jogok tiszteletben tartása valamint a piros-fehér-zöld zászló szeretete. **A legfontosabb dimenzió a tanárok számára a törvényesség.**

Az iskolával kapcsolatos kérdésekben az a pedagógusok válaszai között jelentős eltéréseket tapasztalunk. A munkavégzésről és vélekedésekről összefoglalóan elmondhatjuk: mind kapcsolattartási, mind tanítási módszereiket tekintve a pedagógusok többnyire változatosan végzik munkájukat, legkevésbé változatos képet CSZ tanárjai válaszaiból kapunk.

A pedagógusok többsége a nevelőtestülettel, a szülőkkel, az iskola vezetőségével, az intézmény technikai dolgozóival, az intézmény fenntartójával valamint a diákokkal is jó kapcsolatot ápol. Az iskolával – a fizetéstől eltekintve –, illetve az ott zajló munkával a pedagógusok többnyire elégedettek. Az intézmény teljesítményét az állampolgárságra nevelés szempontjából szintén megfelelőnek tekintik. **Legkevésbé CSZ pedagógusai, leginkább többnyire BG pedagógusai elégedettek.**

Az egyes, az iskolákat leíró (tanulmányokkal, közösséggel, aktivitással kapcsolatos) állításokat vizsgálva többnyire pozitív (egyetértő/nagyon egyetértő) értékeléseket kapunk, így a pedagógusok többnyire elismerik intézményük érdemeit. **A diákokhoz hasonlóan legkevésbé CSZ, leginkább BG válaszai tartalmaztak magasabb értékeket. Illetve az aktivitással kapcsolatos kérdések esetében legkevésbé AG tanárai gondolják, hogy megfelelően teljesít iskolájuk.**

A pedagógusok számára továbbá fontosnak bizonyulnak az aktív állampolgársággal kapcsolatos, valamint az érzelmi, közösségi kérdések az iskola életében (az aktivitással kapcsolatos kérdések legkevésbé AG tanárai számára fontosak). A tanárok saját iskolájukat többnyire demokratikusnak tartják. **Legkevésbé AG, leginkább BG pedagógusai gondolják, hogy demokratikus iskolájuk.**

Látható, hogy a diákok által demokratikusabbnak tartott iskola pedagógusai maguk is demokratikusabbnak tartják intézményüket, elégedettebbek és fontosabbak számukra az egyes, iskolai élettel kapcsolatos kérdések.

Iskolai összehasonlítások

Az egyes iskolák pedagógusainak és diákjainak válaszait összehasonlítva elmondhatjuk: míg a **társadalmi, politikai kérdések kapcsán nagyfokú hasonlóságokat nem találunk, addig az iskolával kapcsolatos kérdések esetében több közös pont mutatkozik.**

AG diákjainak és pedagógusainak válaszai jelentős különbségeket mutatnak az egyes demokráciával, társadalommal kapcsolatos kérdésekben, nincs látványos összefüggés a válaszok többsége esetében a két csoport válaszai között. Elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a pedagógusok demokratikusabb véleményen vannak. A politikai

bizalmatlanság azonban mindkét esetben jellemző. Ugyanakkor elmondható az is, hogy a demokrácia egyes dimenzióit mind a diákok, mind a pedagógusok kifejezetten fontosnak tekintik. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy aktívan tegyenek boldogulásukért. Legkevésbé a diákok számára a kisebbségi jogok tiszteletben tartása fontos, míg a pedagógusok számára a meggyőződés, hogy minden ember egyenlő.

Az iskolát értékelő kérdéseket összegezve elmondhatjuk, hogy a diákok általában kevésbé elégedettek, mint a pedagógusok, és ez különösen jól látszik az érzelmi, közösségi, aktivitással kapcsolatos tényezők esetében. Azonban közepesen a legtöbb esetben magasabb értékeket kapnak az egyes kérdések a diákok részéről is, ami azt mutatja, hogy a tanulók is inkább pozitív véleménnyel vannak iskolájukról.

BG iskola diákjainak és pedagógusainak válaszai AG-hez hasonlóan szintén jelentős különbségeket mutatnak az egyes társadalommal, demokráciával kapcsolatos kérdésekben. Itt is elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a pedagógusok demokratikusabb véleményen vannak. A politikából való kiábrándultság szintén mindkét csoport esetében jellemző. Ugyanakkor itt is elmondható az is, hogy a demokrácia különböző dimenzióit mind a diákok, mind a pedagógusok kifejezetten fontosnak tekintik. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy szabadon kifejezhessék véleményüket. Legkevésbé a diákok számára a kisebbségi jogok tiszteletben tartása fontos, míg a pedagógusok számára a piros-fehér-zöld zászló szeretete.

Az iskolát értékelő kérdéseket összegezve elmondhatjuk, hogy mind a diákok, mind a pedagógusok inkább elégedettnek bizonyulnak (a diákok általában az egyes kérdésekre alacsonyabb értékelést adtak, mint a pedagógusok, azonban esetükben is magas értékeket kapnak az egyes tényezők), így az iskolapolgárok az intézményükről többnyire pozitív véleményt közvetítenek.

CSZ iskola diákjainak és pedagógusainak válaszai az előző két intézményhez hasonlóan szintén jelentős különbségeket mutatnak az egyes társadalommal, demokráciával kapcsolatos kérdésekben, nincs látványos összefüggés a válaszok többsége esetében. Itt is elmondható, hogy a diákok inkább értenek egyet az autoriter állásponttal, míg a politikából való kiábrándultság erőteljes mindkét csoport esetében. A demokrácia különböző dimenzióit ennek ellenére itt is inkább fontosnak tartják a válaszadók. A pedagógusoknak a legfontosabb a törvények betartása, míg a diákoknak az, hogy szabadon kifejezhessék véleményüket. Legkevésbé a diákok számára a demokráciához való elkötelezett hűség fontos, míg a pedagógusok számára a kisebbségi jogok tiszteletben tartása.

Az iskolát értékelő kérdéseket összegezve elmondhatjuk, hogy a diákok minden (tanulmányi, közösségi, aktív állampolgársággal kapcsolatos) kérdés esetében kevésbé elégedettek, mint a pedagógusok, kifejezetten negatív vélemények túlsúlyával is találkozunk. Eszerint az iskolai működés komoly hiányosságai találhatók ezen iskola esetében.

Iskolai bontásban elmondhatjuk, hogy az intézményekkel kapcsolatos kérdések esetében egyértelműen BG diákjai vannak a legjobb pozícióban: ők rendelkeznek a legjobb tanulmányi átlaggal, iskolájukban nagyobb arányban vesznek részt a lehetséges programokon, illetve jobban tisztában vannak jogaikkal is. Iskolájukról minden esetben a

többi intézményhez képest a legjobb véleménnyel vannak. A diákok társadalommal, politikával kapcsolatos ismeretei több esetben helyesek, ismeretszerzési szokásaik változatosabbak. Ennek ellenére azonban a politikából való kiábrándultság és az erős-kezű irányítás preferálása, valamint a társadalmi csoportokkal szembeni elutasítás tekintetében nem tekinthetők nagyon különbözőnek. Eszerint a diákok politikával és társadalommal kapcsolatos vélekedéseire az iskola jelen helyzetben kevésbé van hatással.

Az Kurt Lewin Alapítvány tapasztalatai

Az alapítvány a kezdeti felmérést követően pedagógus-képzéseket és diákprogramokat valósított meg az egyes iskolákban. A diákprogramok résztvevői olyan projektmunkában vettek részt, melynek során demokratikus keretek között, egymással együttműködve alakítottak ki olyan programot, melyet a foglalkozások végén bemutattak saját diáktársaiknak. A foglalkozások során társadalmi kérdésekkel, az aktív állampolgárság és a demokratikus együttműködés problémáival foglalkoztak a fiatalok.

A programok kapcsán elmondhatjuk, hogy ugyan a diákokkal készített második kérdőívek adatai alapján egyértelmű, tendenciózus különbségeket nem tapasztalunk a programokon résztvevő és részt nem vevő diákok társadalommal, demokráciával vagy az iskolával kapcsolatos vélekedéseiben; a programok tapasztalatai hasznosak lehetnek az aktív állampolgárságra nevelés kapcsán. Egy kivételt fedeztünk fel a két csoport véleményeit tekintve: a romákkal, és kisebb mértékben a homoszexuális fiatalokkal szemben tanúsított távolságtartás esetében a diákprogramokon résztvevő tanulók kevésbé bizonyultak távolságtartónak.

A diákprogramokkal kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy a résztvevők többnyire azt sikernek élték meg, számukra hasznosnak tekintették, eredeti vágyaik és elképzeléseik inkább teljesültek, továbbá jól érezték magukat (egy iskola – CSZ – kivételével, ahol a programot befejezése előtt leállították). Válaszaik alapján bizonyos, az aktív állampolgársághoz tartozó kompetenciákban, mint például a szociális érzékenység, társadalom ismerete, együttműködési, kommunikációs kompetenciák, kritikai érzék, előítéletek csökkentése, tolerancia, megértés, empátia, sokféleség szeretete, egyértelműen fejlődtek.

A programot többnyire pozitívan értékelték az iskolák nem résztvevő diákjai is. A válaszadó diákok többsége szeretné, ha lenne még ilyen program az intézményben, illetve sokan személyesen is részt vennének hasonló programban. **A visszajelzések alapján tehát az alapítvány programjai egy olyan környezetben, ahol hasonló témák nem igazán kerülnek bemutatásra, sikeresnek és hiánypótlónak tekinthetők.**

Irodalomjegyzék

Bíró Nagy András - Boros Tamás –Varga Áron (2012): A szélsőjobboldal Magyarországon A Policy Solutions politikai elemzése és javaslatai a Friedrich Ebert Alapítvány számára, Policy Solutions Politikai Elemző és Tanácsadó Intézet.

Bognár Adrienn (2010): A politikai szocializáció egyes jellegzetességei a fiatalok körében, in: Acta Sociologica, III. évfolyam, 1. szám., elérhető: <http://4dimenzio.ucoz.hu/publ/4-1-0-26>

Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában, kézirat.

Az Európai Közösségek Bizottsága (2009): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók bizottságának - Kulcskompetenciák a változó világban, elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0640:FIN:HU:PDF>

Fábián Zoltán–Sik Endre (1996): „Előítéletesség és tekintélyelvűség” in: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. pp. 381–413.

Gáti Annamária (2010): „Alattvalók vagy polgárok lesznek?” A fiatalok aktív állampolgársági készségei Magyarországon nemzetközi összehasonlításban – Másodelemzés nemzetközi adatbázisok és szakirodalom alapján, Aktív állampolgárság Alapítvány, elérhető: <http://www.aktivpolgar.hu>

Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter (2009): Látlelet 2009 - Kutatási összefoglaló a magyar szélsőjobboldal megerősödésének okairól, Magyar Antirasszista Alapítvány, elérhető: http://maraalapitvany.hu/upload/latlelet_2009.pdf

Nemzeti Alaptanterv 2012, elérhető: http://dokumentumtar.ofi.hu/index_NAT_ember_es_tarsadalom.html

Melléklet - Táblázatok

107. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok a diákönkormányzat munkájában? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	3,2	0,0	16,1	3,1
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	26,3	12,4	29,0	19,6
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	61,1	80,6	45,2	69,0
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	7,4	6,2	3,2	6,3
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	2,1	0,8	6,5	2,0

108. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok a házirend kialakításában? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	81,3	62,4	59,3	70,1
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	15,0	22,2	22,2	19,1
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	3,7	14,5	11,1	9,6
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	0,0	0,9	0,0	0,4
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	0,0	0,0	7,4	0,8

109. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok az iskolai honlap készítésében? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	67,7	71,7	40,0	66,1
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	12,1	18,6	26,7	16,9
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	18,2	8,8	26,7	14,9
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	2,0	0,9	3,3	1,7
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	0,0	0,0	3,3	0,4

110. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok az iskolarádió működtetésében? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	34,9	26,6	10,3	27,7
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	23,3	24,8	17,2	23,2
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	12,8	14,7	41,4	17,4
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	1,2	2,8	6,9	2,7
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	27,9	31,2	24,1	29,0

111. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok az iskolaújság készítésében? (%)

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	4,0	2,8	12,0	4,3
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	37,6	1,8	16,0	18,7
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	48,5	0,0	8,0	21,7
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	0,0	1,8	0,0	0,9
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	9,9	93,6	64,0	54,5

112. táblázat: Hogyan vesznek részt a diákok az iskolai rendezvények szervezésében?

	AG	BG	CSZ	Összesen
Sehogy, mindent a tanárok csinálnak benne.	21,0	5,6	10,7	12,3
Tanár vezeti, de tanulók végzik a munkát.	52,0	53,2	42,9	51,6
Tanulók csinálják, tanári ellenőrzés mellett.	25,0	38,7	35,7	32,9
Mindenről tanulók döntenek, és ők is hajtják végre.	1,0	1,6	0,0	1,2
Tudtommal nincs ilyen az iskolában.	1,0	0,8	10,7%	2,0